

ובכפוף הנ"ל: ור' אליעזר בר' אומר תחומי ארץ ישראל וכו', ור' אליעזר דהכא קאי כר' שמעון בן יוחאי דגמרינן (כלומר, בכורות הנ"ל), דאמר אף הירדן ארץ כנען. ועיין פסיקתא דר"כ, החדש הזה, הוצ' מגדלבוים, ריש עמ' 86, פסיקתא רבתי שם [פסי' ט"ו, הוצ' רמא"ש, ס"ט ע"ב] ובהערות שם. ועיין תוספתא תרומות פ"ב הי"ב ומקבילות שצוינו שם.

תוספתא

ארו"ח 1234567

תנ"ח 1234567

תוספתא

פ"ט

1. שלשה עשר הן אבות נזיקין. וכ"ה בכי"ע, וכן בקטע מן הגניזה אשר בסעדיאנה של שכטר, עמ' 141, סוף הערה 1: ונראים הדברים כי כל הנוסחאות המה מתוספתא דר' אושעיא, דהא אמרינן בתחילת ארבעה אבות נזיקין (ד' ב', וכן בכריתות ב' ב') תני ר' אושעיא שלשה עשר אבות נזיקין, ובהני נוסחאות (כלומר, של התוספתא, עיין לעיל שם) דשכיחי ביני רבנן משכחת בבבא קמא דתוספתא שלשה עשר. וכן בס' יחוסי תנאים ואמוראים, ערך טבי עבדו של ר"ג: ואיתא בתוספתא פ' שלשה עשר אבות נזיקין. אבל בד חסר כ"ז. וכנראה שיש שם השמטה בטעות. ובירושלמי פ"א ה"א, ב' ע"א: ותני ר' חייא שלשה עשר וכו', עיי"ש. ובבבלי הנ"ל: תני ר' חייא עשרים וארבעה אבות נזיקין וכו'.

השור והבור המבעה וההבער. כלומר, ארבעה אבות נזיקין שבמשנתנו פ"א מ"א. ובד כאן: והמבעיר, ועיין מ"ש ר"י לוי בפירושו לירושלמי ב"ק פ"א, עמ' 25, ואלבק בהשלמות ותוספות לב"ק, עמ' 405 ואילך, מהרי"ן אפשטין במבוא לנוה"מ, עמ' 1, ובהערה 5 שם.

2—3. חבל בו חמשה, נותן לו חמשה וכו'. ירושלמי רפ"ח, ו' ע"ב, ומפרש שם את כולם. ועיין במשנתנו רפ"ח.

4. בנזק כיצד וכו'. וכ"ה בכל הנוסחאות. ומפרש להלן שפעמים והנזק כולל גם שבת, ופעמים הוא שבת גרידא, כלומר, נזק.

5—6. אין רואין אותן כאילו עושה סלע ביום, וכאילו עושה מנה ביום וכו'. כלומר אין שמין בשבת אחרונה ע"פ מלאכתו שהיה עושה כשהיה בריא. וכן במכילתא דרשב"י הנ"ל: 2 יכול יהו רואין אותו כאלו הוא עושה סלע ביום, וכאלו עושה שתי סלעים, ת"ל ונקמה המכה. רק שבתו יתן, שבתו אחרונה יתן, לא שבתו ראשונה. ובכי"ו כאן: באילו וכו' ובאילו, ויש לקיים גירסא זו ע"פ הדחק.

ובבבלי פ"ה ב': ואם תאמר לקתה מדת הדין, דכי מיתפח האי גברא לאו אגרא דשומר קישואים הוא שקיל, אלא דלי דוולא וכו'. ונחלקו הראשונים בפירושו, עיין בחי' הרשב"א בשם הר"א אב"ד, ובמלחמות להרמב"ן בסוגיין. ובחי' הראב"ד, עמ' ר"ז, (והביאו הרשב"א הנ"ל): דלכי מיתפח האי גברא לא ליהוי שומר קישואין וכו', וכל הלוקח אותו בלא יד אינו לוקח אותו אלא כשומר קישואין, מפני כי היא רב [= רוב] מלאכתו, ופוחת בדמים עד שמירת קישואין, וכל מה שפוחת זה בדמים מוסיף זה בתשלומין וכו'. וכל הקושיים שם מפני הגירסא "דכי מתפח האי גברא וכו'" ומעיד לנו הרמב"ן במלחמות שזו היא הוספה מן הגליון ואינה בנוסחאות ישנות שבספרד ובישיבתו של ר"ח. ובתוספתא בודאי אין קושי, וברור שהכוונה שאין מתחשבין עם

1 כלומר, שבת גדולה ושבת קטנה, כלשון הבבלי פ"ו א', או: שבת ראשונה ושבת אחרונה, כמכילתא דרשב"י, עמ' 175. ובירושלמי פ"ח ה"ג, ו' ע"ב: תרין שבתין אינון.

2 לעיל הערה 1.

3 כ"ה במדרש הגדול כ"א, י"ט, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' תע"ו. וכתה"י של המכילתא לקוי כאן.

4 עיין אוה"ג, עמ' 88, ובהערה ב' שם.

השבת הראשונה (כלשון המכילתא), ואם נקטעה ידו, או רגלו, ואינו ראוי למלאכתו הראשונה, הרי הוא כפועל שאין לו אומנות מיוחדת. ועיין בבעל המאור בסוגיין ובפ"י רבינו יהונתן, עמ' 235 ואילך, ובהערות ר"ש פרידמן שם.

6. אלא רואין אותן כאילו חגור שומר קשואין. וכ"ה ("חגור") בתוספות פ"ה ב' ד"ה רואין, רשב"א שם, ד"ה שבת, רא"ש פ"ח ס' ד' ונ"י פ"ח ס' ג'. ובברייתא שבבבלי פ"ה ב': לא נזכר "חגור", אלא "רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין". ואמר רבא בבבלי פ"ה ב': שיבר את רגלו וכו' ושבת רואין אותו כאלו שומר הפתח. ואמרו הראשונים הנ"ל שבמשנתנו ובברייתא שאמרו שם "רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין" על נקטעה ידו גרידא. ולא על שיבר את רגלו. והביאו את התוספתא כאן ופירשוה בחגר ברגלו אחת.⁹ וכגירסא שלפנינו הביא במלחמות הנ"ל בשם הירושלמי (פ"ח ה"ג, ו' ע"ב) והתוספתא.¹⁰ וכן במכילתא דרשב"י הנ"ל: אלא רואין אותו כאלו הוא חגר שומר מקשאות ומדלעות.¹¹ ואם תאמר לקתה מדת הדין, לא לקתה שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו.¹²

7—9. אבל הכהו וצמתה ידו, הכהו וצמתה רגלו, רואין אותו כאילו עושה סלע ביום נותנין לו סלע ביום, מנה נותנין לו מנה ביום. וכע"ז בירושלמי הנ"ל.¹³ ובבבלי פ"ו א' מחלוקת אביי ורבא בזה, ורבא אמר שם: אינו נותן לו אלא דמי שבתו שבכל יום ויום. ופירש הרי"ף (פ"ח סוף ס' ק"נ): ומסתברא דכפועל בטל שיימינן ליה. וכן פסק הר"מ בפ"ב מה' חובל ומזיק הי"א. וכבר השיג במאה שערים לבעל העיטור במקומו ס' ח': דכיון דבידיה קא מזיק ליה ומבטל ליה מאגריה, בעי למיתן ליה שכרו משלם וכו', והכי איתא בירושלמי ובתוספתא אבל הכהו וגהתה¹⁴ ידו, הכהו וצמתה רגלו רואין אותו כאילו עושה סלע ביום, נותן לו סלע ביום, מנה ביום, נותן לו מנה ביום. וכן השיג במאירי במקומו, עמ' 243, על הרי"ף מן הירושלמי. ועיין תס"ר, עמ' 97.

9. ונותנין לו כל נזקו. כלומר כל מה שמפסיד, ואינו מנכה לו כלום, כשיטת בעל העיטור שהבאנו לעיל בסמוך.

יבכולן שמין ונותנין לו מיד וכו'. וכן בבבלי צ"א א': חמשה דברים אומדין אותו ונותנין לו מיד וכו'. ועיין דק"ס, עמ' 214, הערה י', ועיין להלן רה"ו, שורה 19—20, ד"ה אמדוהו.

9—10. לפיכך אם מתנונה והולך, אפי' חמש שנים וכו'. בבבלי הנ"ל: אמדוהו והיה מתנונה והולך וכו'. ובתוספות שם, ד"ה חמשה: וכן מוכיח בתוספתא דתני אמדוהו והיה מתנונה והולך, אלמא יש אומד בריפוי. ובהגהות הב"ח שם: התוספות לא גרסו להך בבא בגמרא. ועיין דק"ס, עמ' 214, הערה י' הנ"ל. ברם מתקבלת הגהת הרש"א במקומו, שצ"ל: וכן מוכיח בתוספות וכו'. תדע לך שהוא כן, שהרי התוספות לעיל שם פ"ה א', ד"ה עלו, מביאים מן הגמרא כגירסא שלפנינו, ולא היתה גירסא אחרת לפנייהם בתוספתא כאן.

11. בן עזיי אומ' נותן לו נכי מזון. זו היא הגירסא הנכונה. וכן בירושלמי

5 עיין תוספתא סוטה פ"ז ה"ז, עמ' 193: חגר עומד וכו', אבל במקבילות בספרי ובירושלמי: חגר ברגלו אחת.

6 הלשון במלחמות לקה בחסרון, וצ"ל שם: ומצינו בירושלמי וכו' תרין שבתין אינן הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותו [כאילו הוא עושה מנה ביום, אלא רואין אותו] כאילו הוא חגר ושומר קשואין, שכבר נתן לו וכו'.

7 כ"ה במה"ג, עמ' תע"ו הנ"ל. ואין ספק ששאב ממכילתא דרשב"י ולא בדה את הדברים מלבו.

8 נראה שאף ההמשך ממכילתא דרשב"י הוא.

9 לפנינו בדפוסים נשמט, ומביאו במלחמות הנ"ל בשינוי סדר. ועיין להלן.

10 בירושלמי לעיל שם: וצבת (פעמיים). וכן ברמב"ם הנ"ל (בפנים): וצבתה. ושם: וצמתה = וצבתה,

בחילוף מ"ם בבי"ת. ואף גהתה = גאתה, צבתה.

פ"ח ה"א, ו' ע"ב (שרי"ר, עמ' 249): תני בן עזי או' נותנין לו נכאי מזון. מהו נכאי מזון. בקדמייתה הווינה אכיל טלופחין וירק, כדו לית בי אכיל אלא ביעין ותרנגלין, ומה דו אמר יהבין ליה. וכנראה שהפירוש הוא שאפילו אם היה רגיל לאכול גם מקודם ביצים ותרנגולין,¹¹ יכול הוא לומר עכשיו הייתי מסתפק בפת עם עדשים וירק¹² ונותנין לו לניזק כל מה שהוא אומר. ועיין בבלי נ"ט א': דאמר ליה אתתא דידי פקחא היא, ולא מבעיא חיה. ונראה שיכול לטעון כן אפילו אם מקודם היתה צריכה לחיה.

וכן בבבלי נ"ט א' הנ"ל: בן עזאי אומר נכי מזונות. ופירש"י: שהיה צריך להוסיף על מזונות אשתו בימי קישויה, והשתא אין קישוי. ושם מנכה לו המזיק את העודף שהיה צריך להוסיף בימי קישויה, וכאן משלם לו את העודף, ומנכה לו את העיקר, וכל אחד כעיניו.

ובירושלמי כאן הנ"ל מוסיף: ר' יוסה בן יעקב אהן רומייה כדו מיבאש לא נפיק לקרבה עד דייכול מה דחסר יומין תחות יומין. ופירושו שאם הניזק היה חולה ולא היה יכול לאכול הרבה בזמן חוליו, חייב המזיק לשלם את כל מזונותיו, מפני שאח"כ כשיבריא ישרים מה שחסר, וכמו שאמרו לעיל: עד שיבריא (ולא רק עד שיתרפא), ועיין בפ' הרא"ף ובגליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל ומ"ש בפירושי לירושלמי כיר"ז.

12. עלו בו צמחין מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפותו וכו'. וכן בבבלי פ"ה א'. ובמשנתנו פ"ח מ"א: עלו בו צמחים,¹³ אם מחמת המכה חייב, כלומר, אפילו עלו בו שלא במקום המכה חייב לרפאותו. וכן בפ' רבינו יהונתן, עמ' 234: חייב נמי לרפאת נגע אחר שנולד שם מחמת המכה הראשונה. וכן מפורש במכילתא משפטים ספ"ו, עמ' 271: עלו בו צמחים סביבות המכה, אם מחמת המכה חייב לרפאותו וכו'. וכאן, וכן בברייתא שבבלי הנ"ל, מפורש שאם עלו בו צמחים מחמת המכה וע"י כך נסתרה¹⁴ המכה, חייב בריפוי.

ובירושלמי פ"ח ה"ב, ו' ע"ב: ר' ירמיה בעי¹⁵ עלו בו צמחין סביבות המכה (כלשון המכילתא הנ"ל) ונסתרה (כלומר, ונפרצה המכה), מחמת המכה הוא,¹⁶ מן מה דכתיב ורפא ירפא שאם עבר על דבר רופא פטור,¹⁷ תני חורן ורפא ירפא שאם עלו גרגותני חייב לרפותו.¹⁸ תני ר' יוסי בי ר' יודן או' עלו בו צמחים סביבות המכה אע"פ שנסתרה המכה חייב לרפותו ואין חייב ליתן לו דמי שבתו. ר' שמעון בן לקיש (כ"ה בכיר"ז ובשרי"ר) או' חידוש חידש הכתוב בפרשה הזאת שיתן לו שבת וריפוי, רק שבתו יתן ורפא ירפא.¹⁹ ור' ירמיה מוכיח מדברי ר' יוסי בר' יהודה שאם עלו בו צמחים סביבות המכה, ואח"כ נסתרה המכה, מחמת המכה הוא, ולא להפך (שהמכה באה מחמת הצמחים) שהרי חייב בריפוי. ולפי זה מפורש גם בירושלמי שאינו חייב לרפאותו אלא דווקא אם עלו בו צמחים מחמת המכה, אבל אם עלו בו שלא מחמת המכה פטור גם מן הריפוי, כשיטת משנתנו, תוספתא כאן, המכילתא והברייתא שבבבלי.

11 כאותה אשה שמכרה נכסיה לבעלה, בירושלמי ב"ב פ"ח ה"ט, ט"ז ע"ג.

12 כלומר, בפת וקיטנית כמשנת ב"מ רפ"ז וירושלמי הנ"ל.

13 כלומר, אבעבעות (עיין חולין מ"ח א'), או חטטין, עיין בבלי סנהדרין ק"א א'.

14 כלומר, חזרה, כפירוש המאירי במשנתנו, עמ' 237: "ולשון סתירה הוא עניין חזרת המכה לקדמותה". וכן בלשון המקרא (שמואל א' ה', ט'): וישתרו להם עפלים, והיינו נפרצו להם עפלים.

15 כידוע, המלה "בעי" בירושלמי היא לאו דווקא שאלה, אלא מימרא, דרשה, או מעין זה, עיין במבוא הירושלמי לר"ז פרנקל ט' ע"ב ואילך. וכן בריש הפתיחה להר"ש סיריליאן: יש בעי שאינה שאלה דמספקא ליה וכו'. ואף לפנינו הכוונה שר' ירמיה דרש והביא ראיה לדבריו.

16 כ"ה בשרי"ר, ולפנינו בטעות: מהו (כאילו יש כאן שאלה).

17 כ"ה בשרי"ר, ולפנינו נשמטה מלה זו.

18 עיין יש"ש פ"ח סוף ס" ט', וכדבריו מפורש כאן.

19 גראה שדברי רשב"ל עונים על סוף משנתנו: חיתה ונסתרה, חיתה ונסתרה, חייב לרפותו. וכמו שאמרו במכילתא (משפטים פ"ו, עמ' 271): שאם נתרפא וחזר, ונתרפא וחזר, אפי' ארבע פעמים וחמש פעמים חייב לרפאותו, ת"ל ורפא ירפא. ובירושלמי סנהדרין פ"ט ה"ג, כ"ז ע"א (ועיין בגירסת

ברם שיטה משונה במדרש הגדול משפטים כ"א, י"ט, הוצ' מרגליות, עמ' תע"ז (וקרוב לוודאי שהוא ממכילתא דרשב"י): עלו בו צמחין מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפאותו וליתן לו שבתו (כת"ק שלנו), שלא מחמת המכה חייב לרפאותו ופטור ליתן לו שבתו, דכתיב רק שבתו, שבתו ולא שבת שבתו. וכבר העירו שכן פסק הרמב"ם בפ"ב מה' חובל ומזיק הי"ט: עלו בו צמחים שלא מחמת המכה חייב לרפאותו, ואינו נותן לו דמי שבתו. והשיג עליו הראב"ד במקומו, וכמה מן הראשונים והאחרונים. ועיין מה שהאריך בזה הרמ"מ כשר במילואים למשפטים, כרך י"ז, עמ' רנ"ה, וכל הפירושים דחוקים, ועדיין צע"ג בדבר.

13. שלא מחמת המכה, או שעבר על דברי הרופא וכו'. בבבלי פ"ה א' מפרש "שלא מחמת המכה" פירושו "שעבר על דברי הרופא", ובתוספתא פירושו שעלו בו צמחים מן הצדדין ולא נסתרה המכה, עיין בירושלמי שהבאנו לעיל, ולפנינו שתי הלכות. ועיין בלשונו של רבינו יהונתן, ריש עמ' 235.

13—14. ר' יהודה אומ' אפי' עלו בו צמחין מחמת המכה וכו'. בבלי פ"ה א', ועיין ירושלמי פ"ח ה"ב, ו' ע"ב, והעתקנו אותו לעיל בסמוך, ד"ה ובירושלמי. ובבבלי שם פירשו שאגד את המכה והדקה יותר מדאי, ולפיכך פוטר ר' יהודה מריפוי, וחכמים מחייבין. אבל בא"י לא נחתו כלל לחילוק זה, ור' יהודה פוטר בצמחין, משום שיש כאן שבת דשבת.

15. וחכמים או' כל שחייב לרפאותו חייב ליתן לו שבתו וכו'. וכ"ה בד', ובכ"ע חסרה בבא זו. ובבבלי הנ"ל הסדר הפוך: כל שחייב בשבת חייב בריפוי וכו', והם מקילים מר' יהודה, והמזיק פטור מן הכל. ולגירסא שלפנינו רבנן בתראי הם כת"ק אלא שמפרשים יותר.

16—17. ואמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים. לחיים, אין אומדין אותו למיתה. בבלי סנהדרין ע"ח ב', ועיין בפ' רש"י שם. ובאמדוהו לחיים, אין חוזרין ואומדין אותו, וממילא אפילו מת פטור. ובבבלי הנ"ל משהו ר' נחמיה הלכה זו ליצא מבית דין זכאי שאין מחזירין אותו לחובה. ואמרו בירושלמי שם פ"ד סה"ג, כ"ב ע"ב: אפילו נזדכה בטעות [אין] מחזירין אותו. ועיין בבלי שם ל"ג ב', ושיטת החכמים לא נתבארה בגמרא שם. ועיין מ"ש הגר"י ראזין בצפנת פענח פ"ב מה' גירושין הט"ז.

17. אמדוהו למיתה, חייב מיתה ופטור מן המומין. כלומר, אם אמדוהו למיתה ומת וכו' פטור מן הממון, שהרי קים ליה בדרכה מיניה. ועיין בבלי כתובות ל"ג ב'.

18. אמדוהו לממון חייב ממון, ופטור מן המיתה. כלומר, אפילו מת, וכמפורש לעיל שאם אמדוהו לחיים מתחילה, אין אומדין אותו למיתה, וכן מפורש להלן.

18—19. אמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה, אומדין אותו לממון שנייה. מכילתא דרשב"י משפטים כ"א, י"ח, עמ' 174, בבלי סנהדרין ע"ח ב'. ועיין מ"ש להלן בשם הירושלמי. ובמכילתא משפטים פ"ה, עמ' 270: ולא ימות ונפל למשכב. הא אם הכהו מכה שיש בה כדי להמית ה"ז פטור מן השבת ומן הרפוי. ולפי פשוטו פירושו שפטור מן הממון אפילו לא מת. ושם פטור, מפני שהוא רודף, עיין בתוספות כתובות ל"ג א', ד"ה אלא, אבל בלא כך למה פטור שהרי אין כאן חיוב מיתה כלל, וגרע מחייבי מיתות שוגגין.²⁰

הירושלמי במקבילה בסוף נזיר: אם בשאמדוהו למיתה, בדא כתיב רק שבתו יתן ורפא ירפא. ר' הילא בשם ר' שמעון בן לקיש חידוש מקרא הוא שיתן. והחידוש הוא שמשלם ממון אפילו באמדוהו למיתה (עיין תוספות סנהדרין ע"ח ב', ד"ה בשלמא. ועיין במכילתא הנ"ל, עמ' 270, ומכילתא דרשב"י, עמ' 175), ואף כאן חידוש הוא שיתן, אעפ"י שכבר חיתה המכה. ועיין מ"ש להלן, שורה 18—19, ד"ה אמדוהו למיתה והיקל.

20. ועיין ביד רמה במקומו. ועיין בפירוש ר"ד בונפיל ע"ח א', הוצ' ליפשיץ, עמ' נ"ג, ומדברים כשמתה האשה, עיי"ש.

ברם במכילתא דרשב"י, משפטים כ"א, י"ח, עמ' 174: ולא ימות [כו'] שבתו יתן, הא אם מת פטור מליתן שבת. יכול אחד מכה שיש בה כדי להמית ואחד מכה שאין בה כדי להמית הוא (צ"ל: אינו) נותן שבת וריפוי, ת"ל ונקמה מכה, עד שיהא מכה ²¹ תפס ²² למיתה (כלומר, אם לא יקום המוכה), אמור מעתה, מכה שיש בה כדי להמית. כלומר, אימתי אנו אומרים שמשלם שבת וריפוי, דוקא במקום "ונקה המכה", והוא במכה שיש בה כדי להמית (ואם לא נוקה המכה, ומת פטור). אבל במקום שאין במכה כדי להמית חייב בשבת, אפילו מת המוכה אח"כ. והדרשן צירף את "ולא ימות" עם "שבתו יתן", ולמד מכאן שדווקא אם "לא ימות" "ונקה המכה" חייב לשלם, אבל אם מת המוכה פטור, והוא דווקא במכה שיש בה כדי להמית. וכנראה שאף במכילתא דר' ישמעאל הכוונה כן, ודרש ולא ימות במכה שאין בה כדי להמית (עיין להלן) ומשלם שבת וריפוי אפילו אם מת המוכה, ודייק: הא אם הכהו מכה שיש בה כדי להמית הרי זה פטור מן השבת ומן הריפוי (כלומר, אם מת).

ושתי המכילתות רואות בשני הפסוקים (י"ח וי"ט) שני דברים: א'. ולא ימות ונפל למשכב, והוא במכה שאין בה כדי להמית, וחייב בשבת וריפוי אפילו מת המוכה. ב'. אם יקום והתהלך וכו', והוא במכה שיש בה כדי להמית, וחייב בשבת וריפוי דווקא אם נוקה המכה. וכן בבבלי סנהדרין ע"ח ב': חד אמדוהו למיתה וחיה, וחד אמדוהו לחיים ומת. ופירש"י: ולא ימות דרשי ליה לאמדוהו לחיים ומת (כלומר, שלא היתה במכה כדי להמית) והכי משמע ולא ימות, אם אמדוהו תחלה שלא ימות, אפילו מת לאחר מכאן, שבתו יתן וכו', ואם אמדוהו למיתה ואח"כ יקום והתהלך בחוץ, שלא מת, שבתו יתן וכו'. ועיין בירושלמי נזיר וסנהדרין שנביא להלן.

19. מאימתי נותן לו, משעה שהכהו. וכן בבבלי הג"ל ע"ח ב'. ושם, כנראה, היא חלק מברייתא בשיטת ר' נחמיה. והכוונה כאן שאם אמדוהו למיתה והיקל, הייתי סבור שאינו נותן לו אלא משעה שהיקל, משמיעתנו הברייתא שנותן משעה שהכהו. אבל במכילתא דרשב"י הג"ל (עמ' 174): לא ימות ונפל למשכב, וכי אין אנו יודעין שאם נפל למשכב אינו מת, מה ת"ל ולא ימות ונפל למשכב, לפי שמצינו במטן ²³ שנותן לו בשעת עמידתו, יכול אף זה כן, ²⁴ ת"ל לא ימות ונפל למשכב, בשעת נפילתו נותן לו, ואין נותן לו בשעת עמידתו, ועד כן הכת' מדבר במכה שיש (כנראה שצ"ל: שאין) בה כדי להמית, מיכן ואילך הכת' מדבר במכה שאין (כנראה שצ"ל: שיש) בה כדי להמית. ולהלן בסמוך שם: אם יקום ויתהלך בחוץ לפי שמצינו למעלה ש[נותן לו] בשעת נפילתו, יכול אף זה כן, ת"ל אם יקום והתהלך [בשעת] אמידתו ²⁵ נותן לו, [ולא] בשעת נפילתו. וברור שהמכילתא חולקת על התוספתא והבבלי.

ובירושלמי סנהדרין פ"ט ה"ג, כ"ז ע"א: אם בשלא עמדוהו [= אמדוהו] למיתה, בדא כתיב ואם יקום וכו' ונקמה המכה, הא אם לא קם חייב (כלומר, חייב מיתה) אלא בשעמדוהו למיתה. אם בשעמדוהו למיתה, בדא כתיב רק שבתו יתן ורפא ירפא. ר' הילא בשם ר' שמעון בן לקיש חידוש מקרא הוא שיתן. ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינא עומד של טעות היתה. ועיין במקבילה בנוזיר פ"ט ה"ה, ג"ח ע"א, והגירסא משובשת ומסורסת בשתי הסוגיות, וקשה מאד לעמוד עליה. אבל בנוזיר שם הביאו ברייתא: עמדוהו למיתה וחיה, מאימתי נותנין לו משעה שיקל. ובסנהדרין שם: עמדוהו למיתה וחיה מאימתי מונין לו משיכביד (צ"ל: משליכביד = משלא יכביד). אמר ר' יוסי לית כאן

21 כלומר, המכה שהכה.

22 כלומר, תפוס, חבוש. והלשון תפוס = חבוש, גם בירושלמי סנהדרין פ"ז ה"י, כ"ה ע"א: יהא תפוש עד שיבואו עידיו.

23 כלומר, למטן, להלן, בשאמדוהו למיתה, אם יקום והתהלך בחוץ וכו' שבתו יתן וכו'.

24 כלומר, אף בשאמדוהו לחיים נותן לו מזמן שהוא קם מן המטה, ורואים ברור שיתיה.

25 עמידתו, עיין מ"ש ב"ערכי" הוצ' אוניברסיטת בר-אילן ח"א, תשל"ב, עמ' 107 ואילך. ועיין גם

להלן סה"ט, שורה 49, ד"ה שאין.

משיכביד (צ"ל: משליכביד כנ"ל) אלא משעה הראשונה. ובכל אופן נראה שכבר נחלקו הברייתות בהלכה זו. ואף שהמשא והמתן שם הוא בשיטת ר' נחמיה, אבל להלכה אין הבדל.

19—20. אמדוהו לחיים ומת, משלם נזק וצער ריפוי שבת ובשת ליורשין. עיין בבלי סנהדרין ע"ח ב'. וכאן הכוונה שאם אמדוהו לחיים ואח"כ מת (שלא מחמת המכה, ואפילו נהרג ע"י אחרים), ואין כאן לא ריפוי ולא שבת, מ"מ משלם ליורשין כל מה שאמדוהו, וכמו שאמרו לעיל, שורה 9: ובכולן שמין ונותנין לו מיד וכו' הבריא נותן לו מה שאמדוהו.

20—22. אמדוהו למיתה, והקל ממה שהיה, והכביד ומת, אומדין איתו, אם מחמת המכה הראשונה מת הרי זה חייב, ואם לאו, הרי זה פטור, ר' נחמיה או' אפי' מת מחמת מכה ראשונה פטור. וכ"ה במכילתא דרשב"י משפטים כ"א, י"ט, עמ' 174, אלא שבדברי ר' נחמיה גרס: בין כך ובין כך הרי זה פטור, והיא היא. וכן מפורש להלן כאן: אפילו מת מחמת מכה ראשונה פטור. וכן בירושלמי²⁶ בבבא שלהלן: אפילו מת בעמידה (= באמידה) ראשונה פטור. אבל בבבלי ע"ח ב' לא נזכר בדבריו "אפילו מחמת מכה ראשונה".

ובמשנתנו (נזיר פ"ט מ"ד, סנהדרין פ"ט סוף מ"א): והקל ממה שהיה, ולאחר מכאן הכביד ומת, חייב. ר' נחמיה אומר פטור, שרגלים לדבר. ופירש"י ועוד: שרגלים לדבר שלא מחמת מכה זו שהרי היקל. והוא בניגוד לתוספתא ומכילתא דרשב"י וירושלמי הנ"ל, שאפילו מת מחמת מכה ראשונה פטור. ובפיה"מ לנזיר שם נתן פירוש חדש לגמרי ל"רגלים לדבר", ולפי פירושו אין סתירה בין המשניות לכאן, אפילו אם נפרש ש"רגלים לדבר" מדברי ר' נחמיה הם, עיין מ"ש בזה במבואי להלכות הירושלמי להרמב"ם, עמ' י"ד.

ברם בנוסח המשנה הוצ' הר"י קאפח בין בנזיר ובין בסנהדרין גורס: ר' נחמיה פוטר, וחכמים מחייבין, שרגלים לדבר, והוא כפירוש הירושלמי בנזיר ובסנהדרין במקומו. ועיין מ"ש מהרינ"א במבוא לנ"ה מ, עמ' 480. ואין שום סתירה בין המקורות. ואמרו בירושלמי שם: רבנין אמרינן שני עומדין (= אומדין) רבים על עומד אחד, ר' נחמיה או' עומד האמצעי רבה על שניהם. ובבבלי ע"ח ב': אומדין אותו אומד שני לממון. ואם אחר כך הכביד ומת, הלך אחר אומד האמצעי דברי ר' נחמיה, וחכמים אומרים אין אומד אחר אומד. ועיין בפירש"י שם. ועיין מ"ש בצפנת פענח פ"ב מה' גירושין הט"ז, נ"ד ע"ד, ובפ"ט שם הי"ח. ועיין בבלי גיטין ע"ב ב' ואילך (מקור הרמב"ם הנ"ל) ומ"ש בשו"ת הריב"ש סי' של"ח.

23. ועוד זו דרש ר' נחמיה אם יקום והתהלך וכו'. כלומר מלבד הסברא שלעיל, דרש ר' נחמיה ולמדה מן הפסוק. ובבבלי הנ"ל: ת"ר את זו דרש ר' נחמיה וכו', ובמכילתא דרשב"י הנ"ל: ש נא' אם יקום והתהלך וכו'. ובירושלמי הנ"ל: מה טעמ' דר' נחמיה, אם יקום והתהלך וכו', ור' נחמיה מביא ראיה מן הכתוב שאומד האמצעי רבה על שניהם, עיי"ש. ובמדרש הגדול שמות הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' תע"ו: ונקה המכה. אמר ר' נחמיה אם לאו וכו', אלא אפילו (נראה שצ"ל: אפי' לא) ניתק, 27 ומת מחמת מכה ראשונה, הרי זה פטור. 28

25. החובל בבנו ובתו [גדולים] חייב בכל. כ"ה בד ובכ"ע. ולפנינו נשמטה המלה "גדולים" בטעות. ובבבלי פ"ז ב': איתיביה החובל בבנו גדול יתן לו מיד וכו', ורמינהו החובל וכו' בבניו ובבנותיו שלו פטור. אמרי לא קשיא, כאן כשסמוכים על שלחנו, כאן כשאין סמוכין וכו'.

26 נזיר פ"ט ה"ה, נ"ח ע"א, סנהדרין פ"ט ה"ג, כ"ז ע"א.

27 כלומר, כשהוקל לא ניתק למחלה אחרת, אלא עדיין עומד בחוליו הקודם.

28 במבואי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' י"ד, נשתרבה בטעות הדפוס מן השורה שלמטה גירסת המכילתא דרשב"י לתוך ההבאה מן התוספתא כאן.

26. בעבדו ושפחתו העברים וכו'. כל הבבא משובשת, ואין בידי ליישבה בלי הגהות ופירושים דחוקים. ועיין מ"ש להלן בשם הרמב"ן.

28. החובל בביתו קטנה, נזקה שלה, והשאר הרי זה פטור. כנראה שהכוונה היא שפטור מבושת ופגם, אבל חייב לרפאותה, וצער לא זכי ליה רחמנא, "ודידה הוא", עיין בבלי כאן פ"ז ב' ובדק"ס, הערה פ', וב"מ צ"ב סע"ב. ובירושלמי כתובות פ"ד ה"א, כ"ח ע"ב, מפורש בברייתא זו: החובל בביתו קטנה נזקה שלה ופטור מן הבושת ומן הפגם. ועיין מ"ש ע"ז בפירושי להלכות הירושלמי להר"מ, עמ' נ', הערה נ'. ברם בבבלי כאן פ"ז ב': החובל בביתו קטנה פטור. ועיין מ"ש ע"ז להלן.

28—29. חבלו בה אחרים, נזקה שלה, והשאר הרי זה פטור. כנראה כ"ה ("שלה") בד ובכ"ע, ומשלמין מן הפירות למזונותיה ורפאותה. ו"עושה לו" היא פעולה חוזרת, דוגמת הולך לו.

והבבלי הנ"ל לשיטתו, שהרי שנה ברישא: החובל בביתו קטנה פטור (כלומר, מפני שהכל שלו), ולפיכך שנה כאן בסיפא: ולא עוד אלא שאחרים שחבלו בה חייבין ליתן לאביה. וכן בירושלמי הנ"ל (לעיל שם) הביאו ברייתא ששנתה: החובל בביתו ובנו של חברו, של בנו יתן מיד, ושל בתו יעשה בהן סגולה, ואף ברייתא זו סוברת שנוק הבת לאב, אבל דווקא מה שפחתה עד שתצא מרשותו, ולפיכך עושין לה סגולה, ומקבל האב את הפירות עד שתצא מרשותו (עיין בנוע"י שם), או ששמין כמה היתה שוה לפני הנזק למכירה עד זמן יציאתה מרשות האב וכמה היא שוה עכשיו אחרי החבלה, ונותנין לאב מיד, והעודף עושין לה סגולה (שהרי היא קטנה) ומקבלת את הפירות עד שתגדיל, עיין מ"ש לעיל ד"ה חבלו.

ובירושלמי הנ"ל נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בחבלו בה אחרים כשהיא קטנה, למי משלם, לאביה, או לעצמה. ונסתייעו מן הברייתות כאן. ואף בבבלי פ"ז ב' נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בזה, ורב סבר כריש לקיש, והביאו את הברייתות הנ"ל (כמו ששנו אותן בבבלי) ונדחקו ביישובן, עיי"ש. ועיין בתוספות שם, ד"ה א"ל, ובכתובות מ"ג ב', ד"ה שפצעה. ועיין בבאור הגר"א בחו"מ סי' תכ"ד ס"ק י"א.

ובמלחמות להרמב"ן פ"ח קרוב לסופו³⁰ כתב על ברייתות אילו: ויש בירושלמי ובתוספתא שיבוש בעניין זה ודברים אשר לא כן, ואל תשים לבך להם. ועיין מ"ש על כ"ז בפירושי להלכות הירושלמי להר"מ, עמ' נ', הערה נ'. ואין לדעת כיצד היתה הגירסא להרמב"ן בתחילת הברייתא ("בעבדו ושפחתו העברים של אחרים" וכו'). והמפרשים האחרונים הביאו את דברי הרמב"ן על הרישא (הנ"ל), ואין לכך שום יסוד. ועיין במלחמות להלן שם.

29. ואם מתה, אביה יורשה. שהרי אין כאן קנס, וכולן ממון.

30. בעבדו ושפחתו הכנעניים. צ"ל: העברים. ועיין במשנתנו פ"ח מ"ג.

31. ששבתו שלו. כנראה שיש כאן השמטה, וצריך להוסיף: בעבדו ושפחתו הכנעניים פטור מן הכל. ואם אחרים חבלו בהם משלמים הכל להרב.

29 בכ"ו בטעות: שלו (ושמא הוא תיקון ע"פ הבבלי פ"ז ב'). וגירסתנו מוכרחת בשיטת התוספתא והירושלמי. וכן בירושלמי כתובות פ"ד (שנוכח בפנים): נזקה שלה, והשאר יעשה בהן סגולה, ובושתה ופגמה של אביה. והוא כשיטתו ברישא שאב החובל בביתו פטור מבושת ופגם, מפני שהם שלו. ו"השאר" כוונתו לשבת וריפוי, כלומר למזונותיה בשעת מחלתה ורפאותה. והואיל "ובכולן שמין ונותנין לו מיד", והיא קטנה, הרי עושין לה סגולה, עיין לעיל ח"א, עמ' 305, שורה 52. וכאן הכוונה לכל דבר שעושה פירות, ובבבלי שימשו דקלים דוגמא לכך, עיין בבלי פ"ז סע"ב וב"ב נ"ב א'. 30 ברי"ף דפוס סביוניטה בהשמטות בסוף ב"מ.

חבל יתר מן הראוי להן, הרי זה חייב. כלומר חייב בשבתן ³¹ וברפואתן, ועיין לעיל ד"ה חבלו. ³²

האב המכה את בנו וכו'. עיין מכות פ"ב מ"ב, מכילתא משפטים פ"ד, עמ' 263, ספרי זוטא, עמ' 333 ואילך. ומדברים שם לעניין מיתה וגלות. ועיין מ"ש להלן. ועיין סדר אליהו רבה (פכ"ג) פכ"א, הוצ' רמא"ש, עמ' 122, והנוסח שם משובש ובלתי מובן.

32. וכולן שהכו ושהזיקו הרי אילו פטורין. וכ"ה בד, אבל בכי"ע חסרה המלה "וכלן", ואין לה מובן. ושמא צ"ל: וכול', והכוונה למשנת מכות הנ"ל, והיינו "שליח בית דין". ומדברים בשליח ב"ד שמלקה לרדות (מכות מרדות), או סרבן לבוא לב"ד, או שאינו מציית לפסק ב"ד, והוא דומה לאב, או לרב, עיין ר"מ פ"ה מה' רוצח ה"ו, עיין מ"ש לעיל גיטין, עמ' 840, ועיין ס"ז הנ"ל, ומן הדין שישנה התנא אף כאן כולם ביחד. והסופרים השמיטו את המלה "וכל'", משום ששליח ב"ד נשנה להלן בסמוך. ובאמת להלן שם היא קבוצה של הלכות שבאה גם במקומות אחרים, עיין מש"ש.

ובמקורות הנ"ל (לעיל שורה 31, ד"ה האב) מדברים בעניין מיתה וגלות, וכאן מדברים לעניין תשלומי נזק. ועיין תוספות כתובות ל"ג ב', ד"ה דילמא (השני), ועיין באחרונים שציין בפתחי תשובה חו"מ סי' תכ"ד ס"ק ד', ובהגהות הרמ"א סי' תכ"א, סוף סעיף י"ג (מתרומת הדשן סי' רי"ח). ועיין בבלי כאן כ"ח א', ומ"ש להלן בסמוך.

32—33. חבלו יותר מן הראוי להן וכו'. כלומר, שאין דרך מוכיחין לרדות באכזריות, דינן ככל אדם, עיין מ"ש להלן בסמוך.

33—34. שליח בית דין שהכה ברשות בית דין והזיק, פטור. הלכה מעין זו נשנית בתוספתא להלן מכות פ"ב (בכי"ע) ה"ה: שליח בית דין שהכה ברשות בית דין הרי זה גולה. וכנראה, שברייתא זו חולקת על משנתנו במכות הנ"ל, וסוברת שדברי אבא שאול דעת יחיד היא. אבל מסתבר יותר שאין שם אלא אשגרה מן התוספתא בגיטין, ולעיל פ"ו וכאן, וכפי שמוכח גם מן המכילתא וספרי זוטא הנ"ל, ואין חולק על אבא שאול, ולא היתה גם לפני הראשונים, עיין מ"ש בתס"ר ח"ב, עמ' 165, ולעיל גיטין, עמ' 839.

והנה לעיל גיטין פ"ג, עמ' 227, שנינו: שלוח בית דין שהכה ברשות בית דין והזיק בשוגג פטור, במזיד חייב, מפני תיקון העולם. ולעיל פ"ו הי"ז, שורה 41, שנינו (בתוך קבוצה של פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים): שליח בית דין שהכה ברשות בית דין והזיק, פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים. ³³ והכוונה בגיטין שם שחבל יותר מן הראוי, אלא ששגג בזה, פטור מפני תיקון העולם, עיין מ"ש לעיל גיטין עמ' 839 ואילך, ואף בזה אינו פטור אלא מפני תיקון העולם ודינו מסור לשמים, וצריך לשלם, כמפורש לעיל פ"ו הנ"ל. וכאן מדברים שלא חבל יותר מן הראוי, ופטור אף מדיני שמים, והכל בניזקין עסיקין, ובשליח ב"ד המכה את הסרבן, כלעיל שורה 32, ד"ה וכולן.

ועיין ספרי כי תצא פיסקא רצ"ב, עמ' 311, ירושלמי כאן פ"ח ה"ג, ו' ע"ב, בבלי כאן כ"ח א' וסנהדרין פ"ה א'. ודווקא ברשות בית דין, אבל חזן בית דין שלא קבל רשות מיוחדת להכות חייב, עיין בירושלמי הנ"ל.

34. יתר מן הראוי לו הרי זה חייב. ופירש הרשב"ץ ח"ג סי' פ"ב שאם שגג בזה

31 ואינו יכול לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך, ולך והתפרנס מן הצדקה, כמו שאמרו (ירושלמי פ"ח ה"ה, ו' סע"ב ומקבילה, ובבבלי גיטין י"ב ב') בחבלו בו אחרים.

32 ועיין במצפה שמואל מ"ש בשם הת"ב, ובחו"מ סי' תכ"ט סעיף ב', בש"ך ובבאור הגר"א שם ס"ק ו', ובקצה"ת סי' תכ"ד ס"ק א'. ועיין ר"מ פ"ב מה' רוצח סה"ד.

33 והביאה הגאונים והראשונים, עיין מש"ש.

ולא הרגיש שהוא חובל יתר מן הראוי לו אינו חייב לשלם אלא בדיני שמים, כלעיל פ"ו הנ"ל, אבל אם הכיר שהוא מכה יותר מן הראוי חייב גם בדיני אדם.

ובדברים רבה שופטים סי' ה': רבנין אמרי שיהא השוטר כשופט, כשיהיו המעשים כנגד המקל והרצועה, ושלא יהא המלכה צריך ללקות. ולפי פשוטו פירושו שהשוטר צריך להיות כשופט ולדון ולאמוד יפה כשהוא מכה, ושיאמוד שיהיו מעשיו של המוכה כנגד המקל והרצועה, שלא יחבול יותר מדאי (לפי מעשיו), ושלא יהא המלכה בעצמו צריך ללקות.³⁴ ועיין בבלי סנהדרין ז' ב' ובתוספות שם, ד"ה תהא. אבל עיין ברש"י ובחי' הר"ן שם.

רופא אומן שריפא ברשות בית דין וכו'. עיין מ"ש לעיל גיטין, עמ' 840. ובשאר המקבילות שנו כאן גם: המחלת את העובר במעי אשה ברשות בית דין וכו'. ושם בגידון דידן שהציל את האשה ממות ודאי, אין כאן נזק שהרי בשעה שהיתה מקשה לילד לא היתה שוה כלום, אבל מה נעשה עם המקבילות. וצ"ל שבמקום שיכולים להצילה יש לה שווי, ואם הזיק את האשה בשעה שחתך את הולד במזיד, חייב בדיני אדם, ובשוגג, בדיני שמים. וכנראה שלפנינו השמטה.

35–36. המבייש את חבריו ערום הרי זה חייב, ואינו דומה מביישו ערום וכו'. בבלי פ"ו ב', ועיין בפירוש ר"ז אגמאתי 37 ע"ב. וברייתא זו מוסיפה על משנתנו פ"ח מ"א (המבייש את הערום וכו' חייב) את הסיפא שאינו דומה וכו'. ומדברים שמביישו בזה שהוא מערימו יותר.³⁵ וערום לאו דווקא, עיין בבלי שבת קי"ד א' ומקבילה ביומא ע"ז א'. ועיין מגילה כ"ד א', בתוספות שם, ומ"ש לעיל מגילה, עמ' 1209. וכן בספרי האזינו פיסקא ש"כ, עמ' 367 (בבלי יבמות ס"ג ב'): אלו הבאים מברבריא וכו' אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק. ואף לפנינו הכוונה שהיה מכוסה באזור ובא זה והערימו יותר, כרב פפא בבבלי שם פ"ו ב', עיי"ש בתוספות, ד"ה דאתא, ואינו גרוע מהעביר טליתו ממנו שנותן לו ארבע מאות זוז (פ"ח מ"ח). אבל הר"מ בפ"ג מה' חובל ומזיק ה"ב פסק שהמבייש את הערום פטור, ולדעתו המשא והמתן בבבלי עונה גם על משנתנו, וכן היא שיטת רש"י, ר' יהונתן והמאירי. ועיין יש"ש פ"ח סי' י"ט. ³⁶ למביישו לובש. וכ"ה בבבלי הנ"ל (לבוש). ודייק הרא"ש (לפי שטמ"ק) מזה שלא אמרו: מבייש את הערום למבייש את הלבוש, שמדברים באותו אדם שדרכו להיות לבוש והיה במקרה ערום ובא אחר וביישו בערימות.

ביישו במרחץ הרי זה חייב. כלומר, שהוא עדיין לבוש, דומיא דרישא. ומדברים במקום שבמרחץ שבני אדם עומדים שם לבושים וערומים,³⁶ ובא אחר והפשיטו את בגדיו, חייב, אע"פ שסופו לפשוט את בגדיו. ובבבלי הנ"ל: אמר רב פפא שביישו על גב הנהר. ופירש הרי"ד (לפי שטמ"ק שם): שיש בני אדם שאין מפשיטין בגדיהן כשרוחצין בנהר עד שהם לתוך המים. והוא מעין פירושנו בתוספתא. ועיין בשטמ"ק כמה פירושים אחרים, ועיין ר"מ הנ"ל.

37. ואינו דומה המתבייש מן היקיר וכו'. במשנתנו פ"ח מ"א הנ"ל ובמשנת כתובות פ"ג מ"ז: בושת. הכל לפי המבייש והמתבייש. ועיין במשנת ערכין פ"ג מ"ד-מ"ה. ועיין בבלי כאן פ"ו א'. ובירושלמי כתובות פ"ג ה"ח, כ"ז ע"ד: לא דומה המבייש את הגדול למבייש את הקטן. לא דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן (כלומר, הברייתא שלפנינו). בושת הגדול מרובה ונזקו (כלומר, אם הוא מבייש) ממועט, בושת הקטן ממועט ונזקו מרובה, כפירוש בעל ק"ע, וכן פירש במאירי שם, עמ' 157, עיי"ש. והר"מ (פ"ג מה' חובל ומזיק ה"א) פסק ע"פ הירושלמי, וכן

34 אם אין כאן תשלומי ממון.

35 עיין בתוספות שם, ד"ה ערום, ובשטמ"ק.

36 עיין מ"ש לעיל ברכות, עמ' 26.

פירש ר' ברוך הספרדי.³⁷ אבל הגאונים³⁸ פירשו להפך, ובבאורי לה' הירושלמי להר"מ, ע"מ נ', הערה ט' בארתי שאין סתירה מן הירושלמי לפירושם, עיי"ש. ועיין מש"ש בהערה י' על שיטת רש"י וסייעתו. ועיין יש"ש כאן פ"ח סי' ל"ה.

38—39. בן גדולים המת בייש, לבן קטנים המת בייש. בבא זו נשמטה בד, אבל ישנה גם בכ"ע. ועיין במשנת ערכין פ"ג מ"ד-מ"ה.

39. החובל בחרש, שוטה, וקטן, חייב. משנתנו פ"ח מ"ד.

40. ופטור מן הבושת, מפני שאין להן בושת. בברייתא בבבלי פ"ו ב' חולק ר"מ וסובר שחרש וקטן יש להם בושת, והעמידה רב פפא בקטן שיש בו קצת דעת.

40—41. ר' אומ' אומ' אני חרש יש לו בושת. וכ"ה בכ"ע. וכן נכון שכן הוא סיגנונו בכמה מקומות, עיין מ"ש בתרביץ ש"ב, עמ' 110, וצינתי שם למלא"ש ערכין פ"ד מ"ב שמנה הרבה מקומות כאילו, עיי"ש. אבל בד ובבבלי פ"ו ב' חסרות המלים "אומר אני".

41. קטן אין לו בושת. החובל שוטה פעמים יש לו בושת וכו'. בבבלי הנ"ל: שוטה אין לו בושת, קטן פעמים יש לו, פעמים אין לו וכו', וכן מסתבר. אבל קשה להגיה שלש נוסחאות. ונראה שהנכון הוא כלפנינו, וכמו שרצה לפרש בח"ד "אי לא דברי הש"ס" והכוונה לפעמים חלים ופעמים שוטה, וכמו שאמרו: ³⁹ פעמים שוטה פעמים חלום, זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר, וחלום הרי הוא כפקח לכל דבר. ובזמן שהוא שוטה אין לו בושת, אעפ"י שהוא אח"כ מתפקח, עיין בבלי שם.

ורבי סובר שקטן לעולם אין לו בושת (כת"ק כאן) ובחרש לעולם יש לו בושת (כר"מ בבבלי הנ"ל), ובשוטה מחלק.

42. סומא, ר' יהודה או' אין לו בושת וכו'. בבלי פ"ו א', פ"ו ב', פ"ז א'. ואמרו שם (פ"ו א') שלא אמר ר' יהודה אין לו בושת אלא לגבות ממנו (כשהוא בייש) אבל אם אחרים בישוהו חייבים, כמשנתנו פ"ח מ"א, ואף ר' יהודה מודה בה. ועיין בתוספות פ"ו ב', ד"ה סומא.

וחכמים אומ' יש לו בושת. כסתם משנתנו פ"ח מ"א, שלא חילקה בין מבייש לבין מבויש, כדיוק הבבלי הנ"ל.

42—44. החובל באשתו בין שחבל בה הוא, בין שחבלו בה אחרים, מוציאין מידו וילקח בהן קרקעות וכו'. ומפורש כאן שאין הבדל בין חבלו בה אחרים לבין חבל בה בעלה, ובשניהם התשלומין הם כנכסי מלוג שלה והבעל אוכל פירות. אבל הר"מ פסק (פ"ד מה' חובל ומזיק הט"ז) בשם הגאונים שבחבל בה בעלה הכל שלה, ויכולה לעשות במעות כל מה שהיא רוצה. ועיין בקרבן נתנאל על הרא"ש כתובות רפ"ו, אות ג'. והראב"ד בהשגות שם תמה עליו מסברא, ולא הזכיר את התוספתא, עיי"ש. ובמשנת כתובות רפ"ו: בושתה ופגמה (כלומר, בחבלו בה אחרים) שלה.

והשיגו על הר"מ מתוספתא זו בסמ"ג עשין ע', קמ"ז רע"ג,⁴⁰ וברשב"א כתובות ס"ה ב', הוצ' הרשלר ע"מ ר"ב, במאירי שם, עמ' 279, בריטב"א שם ס"ו א', ד"ה מתקיף, בשיטה לר"ן שם, עמ' קמ"ח, ובפירושו להרי"ף שם סי' רצ"ב. ובמישרים לרבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ה (קרוב לסופו) יחס

37 לפי ר"ז אגמאתי 37 ע"ב.

38 לפי שטמ"ק כתובות מ' א'.

39 לעיל תרומות פ"א ה"ג, עמ' 107, ומקבילות.

40 ובהגה"מ על הר"מ הנ"ל, אות ב', בשם הסמ"ג. ועיין בסמ"ג לעיל שם, קמ"ז ע"ב, ומ"ש בתשלום

תוספתא, סוף עמ' 37, ובהערה שם.

את הקושיא מן התוספתא להראב"ד, ואפשר שיש שם שיבוש קטן. ועיין מ"ש על זה בנתיבות משפט שם קס"ו ע"ג.⁴¹ ועיין להלן ה"כ שורה 62—63, ד"ה משלם נזק ומש"ש.

44. ר' יהודה בן בתירה אומ' בושת שבסתר וכו'. במשנת כתובות רפ"ו: בושתה ופגמה שלה. ר' יהודה בן בתירה אומר בזמן שבסתר לה שני חלקים וכו' ובזמן שבגלוי וכו'. ולא נתבאר במשנתנו אם ר' יהודה בן בתירה חולק גם על פגם, או על בושת גרידא. והוכיחו ברשב"א שם (עמ' ר"א), במאירי, עמ' 280, בריטב"א ובשיטה להר"ן הנ"ל מן התוספתא כאן שר' יהודה בן בתירה אינו מחלק אלא בבושת אבל לא בפגם, ומן הבבלי שם משמע שהוא מחלק גם בפגם, כמו שהוכיחו הראשונים. ועיין מה שתירצו ברשב"א ובשיטה להר"ן. ועיין מ"ש בשטמ"ק בשם תלמידי רבינו יונה. ובבאורי לה' הירושלמי להר"מ, עמ' נ"ז, הערות ט'—כ' הארכת בזה, עיי"ש. ועיין מ"ש בנתיבות משפט הנ"ל קס"ה ע"ג, ד"ה בשתה, ואילך.

46—47. החובל בחייבי גולות בית דין חייב בכל. בכי"ו בטעות: בחייבי גולות. ובד ובכי"ע: בחייבי גליות וכו'. והברייתא נסמכה למשנתנו פ"ח מ"ה העוסקת בחיובים של הנידונין בנפשותיהם. ונראה שהלכה זו היא בין לר' יוסי הגלילי ובין לר"ע,⁴² ואפילו אם אנו אומרים שרשות ביד כל אדם להורגו,⁴³ אינו אלא בהריגה, אבל לא בחבלה, שהרי הרוצח בשוגג אינו חייב מיתה לכל אדם. ועיין בתוספתא מכות פ"ב (כי"ע פ"ג) ה"ו. ואמרו בסוף ס"ז, סוף עמ' 335: הרי מי שנתחייב גלות ואמרו לו צא ולך (כלומר, האיצו בו שיצא לעיר מקלט) יכול יש לו חבל, אמרת לנפש (כלומר, ולא תקחו כופר לנפש) — לגולה. ועיין בבלי סנהדרין פ"ה א'. וכן הדין במסרב לצאת מעיר מקלט אחרי מות כהן גדול, עיי"ש בס"ז, ועיין בבלי כאן כ"ח א' ומכאן מוכח שדווקא במסרב אין לו חבל. ועיין באור שמח סוף הלכות חובל ומזיק, עיי"ש. ואפשר שבמסרב לצאת, חובלים בו שיצא, כדי לפנות את מקומו. וצ"ע.

47. בחייבי מיתות בית דין עד שלא נגמר דינו וכו'. ספרי מסעי פיס' קס"א, עמ' 221, ס"ז שם, עמ' 332. ועיין תו"כ בחוקותי פרק י"ב ה"ז, קט"ו ע"א, ומקבילות בבבלי כתובות ל"ז ב' וערכין ו' ב'. ואפילו אם נניח שגואל הדם פטור אפילו הרגו לפני שנגמר דינו (קצה"ח ריש סי' ב', ודבריו שם קשים) הרי בוודאי שאינו חייב מיתה לכל אדם.

48. היוצא ליהרג וחבל באחרים וכו'. משנת ערכין פ"א סוף מ"ג, תוספתא שם פ"א ה"ג, ספרי ותו"כ הנ"ל ה"ח, בבלי ערכין ו' סע"ב.

חבלו באחרים, פטורין. עיין במקורות הנ"ל. ועיין בבלי סנהדרין פ"ה א' ובחי' ר"ד בונפיל שם הוצ' ר"ז ליפשיץ, עמ' קט"ז ואילך ובהערות שם, אבל בפ' רבינו הלל בספרי במקומו, פ' ע"ב, מפורש שפטורין מן הכל.

48—49. ר' שמעון בן לעזר אומ' וכו'. בבלי ערכין הנ"ל, עיי"ש.

49. שאין מחזירין אותו לאמדת בית דין מעתה. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: באמרת). ובכי"ע: לעמדת וכו'. ובבבלי ערכין הנ"ל: שלא ניתן לחזרת עמידת בית דין וכו'. והיא היא, עיין מ"ש לעיל סה"ה הערה 25.

41 ולהלן במאירי כתובות שם כתב: "ומכל מקום למדנו מן התוספתא שחבל בה [בעלה] וחבלו בה אחרים שזים וכו' שהרי אמרו בה על זו שבתוספתא בשת בזמן שבסתר וכו', והרי פסקה (כלומר, הר"מ פסק כן בפ"ד מה' חובל ומזיק הט"ו) כר' יהודה בן בתירה". וכוונתו שהרי ר"מ פסק כר' יהודה בן בתירה, ואף ר' יהודה בן בתירה לא חילק אלא בבושת של אחרים, ומודה ברישא. ובתס"ר ח"ב, עמ' 98, כתבתי דברים בטלים בפירוש פיסקא זו במאירי, וחזר עליהם המו"ל של המאירי מלה במלה, בעמ' 280, הערה 1. ובבאור הגר"א אה"ע סי' פ"ג ס"ק ו' כתב: וכאן י"ל משום דבתוספתא סתם ג"כ כריב"ב. וכוונתו, שהת"ק בתוספתא אינו מזכיר בושת ופגם, ובנזק, הרי גם ר' יהודה בן בתירה מודה לת"ק, ונמצא שר' יהודה בן בתירה מפרש את הסתם (הרישא).

42 מכות פ"ב מ"ז, בבלי שם י"ב א', ועיי"ש י"ב ב'. ועיין ספרי מסעי פיס' ק"ס, עמ' 220, שורה 17, וספרי שופטים פיס' קפ"א, עמ' 223.

43 ומכל שכן אם נאמר שאין לו רשות להורגו אלא שאם הרגו פטור.

50. הרודף אחר חבירו להרגו ונהפך הנרדף וחבל בו, או שחבלו בו אחרים וכו'. כלומר, שהנרדף התגבר עליו, ונטל ממנו כלי זינו, ולא היתה צפויה לו סכנה יותר, אלא שהנרדף, או אחרים הרביצו לו מכות לרודף, וחבלו בו בשעת ההתכתשות, בלי כוונה להרוג אותו פטורים מלשלם.⁴⁴ ולעצם הדין עיין בבלי כאן ק"ז ב', סנהדרין ע"ד א'.⁴⁵

51. שג' ולא תקחו כופר לנפש רוצח. כלומר, אין לוקחין כופר בחבלה ברוצח, עיין ספרי זוטא בסופו. וכופר כוונתו ממון בעד החבלה, וכמו שאמרו בתו"כ סוף אמור, ק"ה רע"א, ומכילתא דרשב"י, ריש עמ' 177: לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח לאיברין. ועיין בבלי כאן פ"ג ב'. ועיין בלשון המכילתא משפטים פ"ח, עמ' 277.

51—52. הרגו והרג את בהמתו וכו'. במשנת כתובות פ"ג מ"ב למדים מן הפסוק שלהלן שאם נתחייב מיתה וממון במעשה אחד לאדם אחד פטור מן התשלומין. ובבבלייתא שלנו אנו למדים מפסוק זה שהוא הדין בשני מעשים, עיין בבלי כתובות ל"ח א'.

ובמכילתא דרשב"י כ"א, כ"ג, עמ' 176, למדים מן הכתוב שבויקרא כ"ד, י"ח, שאפילו אם נתחייב לשני בני אדם, ממון לזה ונפשות לזה, פטור מן הממון.⁴⁶ ועיין בבלי כתובות הנ"ל, ולעיל שם ל', ב', ובתוספות, ד"ה רב אשי.

53—54. אבל הרג את בהמתו ואחר כך הרגו וכו'. מכילתא דרשב"י הנ"ל. ועיין להלן תוספתא מכות פ"א ה"ז, ירושלמי כאן פ"ג ה"ד, ג' ע"ג, תרומות פ"ז ה"א, מ"ד ע"ד, כתובות פ"ג ה"א, כ"ז ע"ג, גיטין פ"ה ה"ד, מ"ז ע"א. להלן, שורה 60, ומקבילות שצוינו שם.

57. החובל באביו ואמו ועשה בהן חבורה אפי' שוגג וכו'. מכילתא דרשב"י כ"א, ט"ו, עמ' 172. ועיין במשנתנו כאן פ"ג מ"י, ובבבלי שם ל"ה א': מתניתין בשוגג. ובס' הנר שם, 11 סע"ב, ציין לתוספתא שלנו. ועיין מ"ש להלן בסמוך על הכלל של כל חייבי מיתות שוגגין.

58. הרובע, והנרבע, פטור אפי' שוגג וכו'. לפי פשוטו פירושו שפטור על השור שנסקל על ידו, כפירוש בעל מנ"ב אפילו כשהוא שוגג. ומפורש בירושלמי סנהדרין פ"ז סה"ט (סה"ז), כ"ה ע"א: הגע עצמך שבא עליה שוגג הרי היא נסקלת על ידו, והוא פטור, ומכאן שהבהמה נסקלת אפילו אם בא עליה בשוגג, וכן סוברים כמה אמוראים בבבלי שם נ"ה ב' (אעפ"י שהר"מ לא פסק כן), ומלמדת הבריייתא שלנו שפטור על השור, אעפ"י שהוא פטור ממיתה, ולא דווקא בחובל אביו ואמו.⁴⁷ בשוגג פטור אלא בכל חייבי מיתות שוגגין, כדבי חזקיה, בירושלמי כתובות פ"ג ה"ג, כ"ז ע"ג, ובבבלי כאן ל"ה א', כתובות ל"ה א', ל"ח ע"א, סנהדרין ע"ט ב', פ"ד ב'. ועיין גם ירושלמי תרומות פ"ז ה"א, מ"ז ע"ג, שבת פ"ב ה"ה, ה' ע"א, כתובות פ"ג ה"א, כ"ז ע"ב. ועיין מ"ש מהרי"ן אפשטיין במבואו למכילתא דרשב"י, עמ' י"ט—כ'.

44 ודינו כרוצח שנגמר דינו, והוא כגברא קטילא, ועדיף ממנו. ועיין מ"ש במה"פ סנהדרין ספ"ח, ד"ה רודף שנעשה נרדף.

45 ועיין במל"מ פ"א מה' רוצח שנטה לומר שאם נתאמץ הרוצח וגבר על גואל הדם והרגו פטור, עיי"ש בראייתיו. וכן הדעת נותנת, שאין הרוצח חייב לאסור את נפשו כדי שגואל הדם יקיים מצוה. ובערוך לנר מכות י"ב א', ד"ה כמאן, העיר על הספרי זוטא סוף מסעי (לפי הילקוט) שאמרו שם: "וּמַצֵּא אוֹתוֹ גּוֹאֵל הַדָּם, פֶּרֶט לְמוֹצֵא הוּא אֶת גּוֹאֵל הַדָּם. וּפִירֵשׁ בּוֹיֵת רַעֲנָן דְּסִלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא, דְּמוֹתֵי הוּא לְהוֹרֵג לְגוֹאֵל הַדָּם מִשּׁוֹם הָבָא לְהוֹרֵגֶךְ הַשֶּׁכֶם לְהוֹרֵגוֹ קַמְ"ל עַכ"ל, ואם כן ספק המל"מ מפורש בספרי". ועיין גם בהערות הרי"ז יאסקאוויץ לספרי זוטא שהוציא לאור, עמ' 543, הערה ע"ד, שאף הוא הסמיך את הספרי שלנו לשאלת המל"מ הנ"ל. ברם אין הבריייתא בס"ז עניין כלל לדברי המל"מ, שהרי הרב אומר שם במפורש שנתאמץ הרוצח וגבר על גואל הדם והרגו, כלומר כשגואל הדם בא להורגו התאמץ הוא עליו וניצח אותו, אבל הפירוש בס"ז הוא שאין רשות לרוצח להרוג את גואל הדם, בשעה שאין כוונתו של גואל הדם להורגו, או שהרוצח יותר חזק ממנו. ואין אומרים כשם שמותר לגואל הדם להורגו כן מותר לרוצח להרוג את גואל הדם.

46 הרג אדם ובהמה כאחד וקטע ראשו של זה ואצבעו של זה.

47 שלמדו בה גזירה שוה במכילתא דרשב"י הנ"ל.

שנידון בגופו. וכ"ה בד. ובכ"ע: שנידון בגפשו, כלעיל וכלהלן בסמוך, וכבר"מ.
58—59. הדליק גדישו של חבריו ביום הכפורים אפי' שוגג פטור וכו'. ברייתא זו היא כר' נחוניא בן הקנה לעיל פ"ז הי"ח ומקבילות שצוינו שם, והוא פוטר אף בחייבי כריתות משום שהם נידונין בגפשו לשמים, ופטורין אף שוגגין. ופשיטא שהיא דעת יחיד ונגד סתם משנתנו כאן פ"ז מ"ב, פ"ח מ"ג, שבועות פ"ד מ"ו, וכמה סוגיות בירושלמי ובבבלי. ועיין מ"ש ביש"ש כאן פ"ח סי' כ"ג, ובאור"ז פ"ח סי' ש"מ, עמ' 52.

60. הגונב כיסו של חברו וכו'. ירושלמי כאן פ"ג ה"ד, ג' ע"ג, בבלי שבת צ"א ב', כתובות ל"א א', ב"ב פ"ו א', סנהדרין ע"ב א'.

61—62. העושה מום במוקדשין, אין משלם אלא חצי נזק. כלומר, החובל בקדשים (ועשה בהם מום) ועבר על לאו⁵⁹ ולוקה⁶⁰ חייב בתשלומין, וסובר תנא זה שבמקום מלקות ותשלומין, משלם ואינו לוקה, או סובר שלוקה ומשלם. וברייתא זו באה לכאן אגב פטורא מממון בחייבי מיתות, או בחייבי כריתות שנשנו בסמוך. ואשר לשיעור התשלומין נראה שמדברים כאן בקרבן שהתחייב באחריותו בשווי, וחייב להביא אחר במקומו של בעל המום. והמום אחרי פדיונו אינו ראוי לא לגיזה ולא לעבודה ולא לחליבה, והוא בזול. ועיין בתוספות בכורות כ"ח ב', ד"ה רביע. ועיין מ"ש בתס"ר, עמ' 98. ועיין בתוספות כאן צ"ח א', ד"ה הצורם, ובחידושי הרשב"א שם.

62—63. משלם נזק וצער ריפוי שבת ובשבת וכו'. בבלי מ"ב סע"ב, מ"ט א'. ועיין רש"י לעיל שם, ד"ה שמים, ובתוספות מ"ב ב', ד"ה נותן. ועיין בבאורי הגר"א אה"ע סי' פ"ג ס"ק ד' ובמ"ש כאן. ועיין לעיל הי"ד, סוף שורה 42—44. ועיין ביש"ש פ"ה סי' ט"ז.

64. ולדות לבעל הריון. מכילתא משפטים פ"ח, עמ' 275, 276, ירושלמי פ"ה ה"ו, ה' ע"א, בבלי מ"ט א'.

65—66. היתה מעוברת מגר, ועבד משוחרר, ולדות של גר, ועבד משוחרר, לפיכך אם מת, הרי זה זכה. במשנתנו פ"ה סמ"ד: ואם אין לה בעל, נותן ליורשיו. היתה שפחה ונשתחררה, או גיורת, פטור. ופירשו כל המפרשים (חוץ מן הריב"א) שהמדובר בשפחה שהיתה נשואה לעבד משוחרר, או גיורת שהיתה נשואה לגר, לפיכך אם מת הבעל ואין לו יורשים, זכה החובל בדמי הולדות. וכן יוצא מן הבבלי מ"ט א': אמר רבה לא שנו אלא שחבל בה בחיי הגר, ומת הגר וכו', הרי ברור שרבה פירש את משנתנו שהעיקר הוא שהבעל היה גר, או עבד משוחרר, ואין להם יורשים.

ברם פשוטה של משנתנו היא כמשמעותה שאם היתה מעוברת מגר ועבד משוחרר שבאו עליה בעבודתם ובגיותם פטור⁶⁰, כפירוש הריב"א⁶¹ וביש"ש פ"ה סי' י"ז הסיק שרב חסדא בבבלי שם (מ"ט א') מפרש את משנתנו כפשוטה, כפירוש הריב"א. ואף בתוספות מ"ב ב' (ד"ה היתה) שהשיגו על הריב"א מדברי רבה הנ"ל, כתבו: דהא בהפרה משמע כדפ"ה וכו'. ולא אמרו אלא "משמע". ואפשר להדחק ולומר שעיקר דברי רבה לא על משנתנו נאמרו אלא על ברייתא, וכתוספתא שלפנינו שמפורש בה "ולדות של גר ועבד משוחרר", ומוכח שבא עליה כשנתגייר ונשתחרר, ומשנתנו היא כפשוטה, ואינה עניין לכאן.

ולא עוד אלא שנראה שאף הירושלמי פירש את משנתנו כפירוש הריב"א. וכן אמרו שם על משנתנו (ה"ו, ה' ע"א): בא על אמו וכו', בעל. את שראוי ליקרות בעל, יצאו אילו שאינן ראויין להיות בעל. ר' יסא בשם ר' יוחנן עוברין אין יוצאין בשן ועין וכו' כיני מתנית' עוברין אין יוצאין

48 תו"כ אמור פרק ו', פרש' ז' ה"ט, צ"ח סע"ב, ומקבילות.

49 ר"מ פ"א מה' איסורי מזבח ה"ז.

50 ואין בבא זו דבוקה לשלפניה: ואם אין לה בעל וכו'.

51 שהביאו בתוספות מ"ב ב', ד"ה היתה, ועוד בכמה מן הראשונים.

בשן ועין של אמן. ולכאורה אין להבין מה עניין שן ועין של עוברין למשנתנו. אבל אם נפרש את המשנה כפשוטה הכל ברור. ומתחילה אומר הירושלמי שאם אין קידושין לבעל, אין העוברים שלו, אעפ"י שהוא בעל הריון, ולפיכך אם גוי, או עבד בא על בת ישראל אין דינו כבעל הריון, ואפילו אם חבלו באשתו אחרי שנתגייר וכו'. וזה שאמרו במשנתנו היתה שפחה ונשתחררה פטור, הוא דווקא כשהאדון שחרר את השפחה בשטר, והיא וולדה נשתחררה, אבל נשתחררה בשן ועין, הרי הולדות שלה לא נשתחררו, ואם חבלו בה אח"כ אין החובל פטור, אלא משלם לבעלים.

בכל אופן ברור לפי זה שאין התוספתא שלנו עניין למשנתנו, וכאן מדברים שנתעברה מגר ועבד משוחרר בגירותן ואחרי שחרורן, כפי שפירשו רוב המפרשים את משנתנו.

ובמכילתא דרשב"י משפטים כ"א, כ"ב, ע"מ' 176: יכול אין כל הענין מדבר אלא בבת חורין, מנין לרבות את הגירות ואת השפחה המשוחררת, ת"ל ונגפו אשה הרה מכל מקום, ובהערה שם: "בנגוד למשנתנו (שם)". ברם אין המכילתא עניין כלל למשנתנו. והכוונה שם לרבות גירות ומשוחררת שנישאו לישראל ונתעברו ממנו אח"כ, שדינן בבת חורין. והרי המדרש אומר במפורש: "יכול אין כל הענין מדבר אלא בבת חורין". וכן אמרו במכילתא זו בריש משפטים, ע"מ' 158: אשר תשים לפניהם, [יכול שכל משפט] שבתורה נאמר לעינין אחד וכו', ועיין בהערות מהרי"ן אפשטין שם. ועיין מכילתא משפטים, פ"א, ריש ע"מ' 87. ועיין תו"כ מצורע ריש פרשה ה', ע"ח ע"ד (ובמקרא שם רפ"ט), ובתו"כ ריש תזריע, נ"ז ע"ג. ומצויים ריבויים כאלה בלא קשר עם "בני ישראל", עיין תו"כ צו פרק ט' ה"א, ל"ג ע"א (אבל עיין בפירוש הראב"ד שם), מכילתא דרשב"י י"ג, ט', ע"מ' 41. ספרי ראה פ"ס צ"ג, סוף ע"מ' 154, ועיין בהערות שם. וכן דרך המדרשים מדבי ר"ע לדרוש ריבויים. סוף דבר, לפנינו שלשה עינינים. במכילתא דרשב"י מרבה גירות ומשוחררת שדינן כישראל, ואם נתעברו מישראל חייב לשלם דמי וולדות לבעל. הברייתא שלפנינו מדברת בבת ישראל שנישאת לגר, או לעבד משוחרר, וחבלו בה ויצאו ילדיה, ומת הגר, או המשוחרר, ומשנתנו מדברת במשוחררת ובגירות שנתעברו בעבדותן, או בגיותן, ונשתחררו, או נתגיירו, וחבלו בהן, פטור.

67. הרי אילו נשבע עין ונוטל יין. וכגון שראוהו נכנס שלם ויצא חבול, ודינן כמשנת שבועות פ"ו מ"ג (ומקבילות), וכלהלן הכ"ח. ומלמדת הברייתא שאפילו בעבד שבעה"ב יכול לטעון שחבל בו מפני שלא רצה לציית, דינו כבן חורין גמור, ואינו נאמן.

68. בינו לבינו פטור, מפני שהוא קנס. כלומר, ואפילו הוא מודה, ואפילו אם יש עדים שנכנס שלם ויצא חבול, דומיא דרישא, והוא פטור, אפילו לשיטת הר"מ בפ"ה מה' חובל ומזיק ה"ו. ובין לשיטת הר"מ (פ"ה שם ה"ד) ובין לשיטת הראב"ד (שם) אין התקנה של נשבע ונוטל קיימת בכגון דא, שאדון המכה את עבדו אינו בסוג של בעלי זרוע, ועוד שיש לחשוש שחבל בעצמו כדי לצאת לחרות.

המכה את עבדו, מכרו לאחר ומת וכו'. בח"ד העיר על מכילתא משפטים פ"ז, ע"מ' 273: ומת תחת ידו. שתהא מכתו ומיתתו ברשותו, הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת, הרי זה פטור. ונראה שדווקא אם מכרו פטור, אבל אם נתנו במתנה, או שחרכו, חייב. וההבדל הוא שאם מכרו במכר קיים אנו מניחים שהיה יכול לחיות בשעת המכר,⁵² ולפיכך פטור, אבל בדבר שתלוי באדון בוודאי שאין בידו להערים ולהפטר ממיתה. ולפי חוקי המלכות⁵³ היו הערכאות מכריזים את האדון למכור את העבד, אם נהג בו באכזריות יתרה. ועיין מ"ש בהערתי לדב"ר (הוצ' ליברמן), הוצאה שלישית, ע"מ' 84. הערה א.

ועיין בזית רענן על הילקוט דפוס ויניציאה, כ"ד ע"ב, ומסיק שם: אבל אם לא היה אף בשעת הכאה שלא (צ"ל: שלו), חייב, אפילו חי יום (כלומר, מעת לעת, יום שהוא יומים). ובילקוט בדפוסים חדשים תלו בו בזית רענן בוקי סריקי, והכשילו את מפרשי המכילתא האחרונים.

52. שאם הלוקח ידע שאינו יכול לחיות וסבר וקבל, דינו כמקבל מתנה.

53. Digest 21; 1. 17. 12.

69—70. עבד שחבל בעצמו, יוצא לחרות ונותן לרבו. בכ"ע: יצא לחרות וכו'. ואף לפנינו הפירוש הוא אם יוצא (וסיגנון כזה רגיל במקורות התנאים) לחרות הוא נותן ¹²³⁴⁵⁶⁷ לרבו. ואפילו חבל בעצמו בשוגג דינו כן, שהרי אדם מועד לעולם. והוא דין משנתנו פ"ח מ"ד: העבד והאשה פגיעתן רעה וכו', אבל משלמין לאחר זמן. נתגרשה האשה, נשתחרר העבד חייבין לשלם. ומוסיפה התוספתא שאף אם חבל בעצמן הדין כן. ועיין להלן בסמוך. ועיין במלחמות ספ"ב, שכתב כדבר פשוט שאין העבד יכול למחול על נזקי גופו.

70—71. האשה שחבלה בבעלה אין מפסדת כתובתה, וכשם שאי אפשר לה למכור וכו'. בבלי פ"ט ב'. ואף שחייבת לשלם אח"כ כשנתגרשה, או נתארמלה (עיין לעיל בסמוך), מ"מ כל זמן שהיא תחת בעלה אינה מפסדת כתובתה, כר"מ שאוסר לאדם שישא את אשתו אפילו שעה אחת בלי כתובה, עיין בבבלי שם. ועיין מה שהאריך בזה ר"ח אלגאזי בנתיבות משפט, מישרים נתיב כ"ג ח"ו, קפ"ב ע"ד ואילך.

73—74. עבד נשבע ונוטל. ומדברים כאן שהעדים ראו את עצם החבלה, אלא שלא הבחינו באיזה אבר חבל בראשונה, העבד נשבע ונוטל. ואף כאן קנסן את האדון בעל הזרוע שחבל בעבד יותר מן הראוי, שהוא נשבע ונוטל. וכבר העמידו בירושלמי (גיטין פ"ד ה"ד, מ"ה ע"ד) את עיקר הדין כמ"ד שהיוצא בשן ועין אינו צריך גט שחרור, ודינו כבן חורין גמור, ועיין מכילתא משפטים פ"ט, עמ' 279, ובבלי גיטין מ"ב ב'.

ובירושלמי כאן פ"ה ה"ו, ו' ע"ג, מתחיל בברייתא שבתוספתא מכות פ"א ה"ד (ותבאר אי"ה במקומה), וכנראה שיש שם השמטה, ונשמטה הברייתא שלפנינו. וכ"ה שם (לפי גירסת שרי"ר, עמ' 250): וכולה מן הדין עבדה מימור כן? כלומר, וכי כל כמיניה לעבד זה לומר כן, שמתחילה הפיל את שנו, ויצא בה לחרות, ועליו לשלם לו דמי עינו, ולמה נשבע ונוטל? ומתוך הירושלמי: אמר ר' נסה ויגנון דמרון כן, (והם, כלומר, שני עדים אמרו כן) מעידין אנו על פלוני שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול בשתיים, ¹²³⁴⁵⁶⁷ יוצא לחרות בראשונה, ונותן לו דמי שנייה, ועל כך נאמן העבד בשבועה שבתחלה הפיל לו את השן, וכמו שכתבנו לעיל.⁵⁶

74. המוכר את עבדו וכו'. צ"ל: המכה את עבדו, כמו שהוא בכ"ע ובס' יחוסי תנאים ואמוראים ערך טבי עבדו של ר"ג, הוצ' מימון, עמ' ת"נ.

74—75. בין מתכוין לו ובין שאין מתכוין לו יצא בן חורין. כאן מפורש שאפילו לא נתכוין לעבד יצא לחרות, ומסתבר שהוא הדין אם לא התכוון לשנו, או לעינו, וברייתא זו לא הובאה בשום מקום בתלמוד. ובמכילתא דרשב"י משפטים כ"א, כ"ו, עמ' 177, מבואר להפך, וכן שנינו שם: את עבדו. עד שיהא מתכוין לו. ולהלן בסמוך שם (כ"א, כ"ז): יפיל, עד שיתכוין לו. וברישא ממעט את שאינו מתכוין לעבד, ובסיפא ממעט את שאינו מתכוין לשן. וכן פסק הר"מ בפ"ה מה' עבדים הי"א והי"ב. וכן מוכח במכילתא משפטים פ"ט, סוף עמ' 279. וכן מבואר בבבלי קידושין כ"ד ב' (וכדעת ר"א שם).

אבל בבבלי כאן כ"ו ב': אמר רבה היתה אבן מונחת לו בחיקו, ולא הכיר בה ועמד ונפלה וכו' לעניין עבד פלוגתא דרשב"ג ורבנן, דתניא הרי שהיה רבו רופא וכו'. והוא קשה מאד, שהרי שם נתכוון לטפל בשן ובעין, וכאן לא התכוון כלל, לא לעבד ולא לשינו. וידידי הרב ר' זרח וורהפטיג העיר לי על גירסת הר"ח ⁵⁷ שהעתיק משם: ותניא (במקום "דתניא") הרי שהיה רבו רופא וכו'. ולפי זה כיוון רבה למחלוקת של החכמים ורשב"ג בבבא שלפנינו שלרשב"ג לא יצא

54 עיין מ"ש מהרי"ן אפשטין במבוא לנדה"מ, עמ' 1076 ואילך.

55 כלומר, ראינו שנכנס תחת ידו כשהוא שלם, וראינו שהכה אותו בראשו ויצא חבול בעינו ובשנו, אבל לא הבחנו במה שחבל בראשונה.

56 והעירוני על כך בתרביץ ש"ב, עמ' 236, ובתס"ר, עמ' 98.

57 כ"ז רע"א, וכ"ה גם בר"ח מכ"י באוה"ג כאו. עמ' 36.

לחרות אם לא התכוון, ולחכמים יצא לחרות אפילו לא התכוון כלל. ושוב הביא הבבלי את הסיפא כאן ("ותניא") שלרשב"ג אפילו התכוון לשן ולעין לא יצא לחרות. ובאמת בכתי"י מצוי מאד החילוף בין דל"ת לבין וי"ו, וכמעט שאין כאן שינוי בכתיב. ופירוש זה נ"ל קרוב לוודאי. ועיין היטב בס' הנר לר"ז אגמאתי 6 ע"א (בסופו), וכנראה שכיוון לפירוש זה, עיי"ש.⁸⁵

סוף דבר אין הלכה כבבא שלפנינו, אלא כשאר המקורות הנ"ל, ובתוכם גם הסוגיא בבבלי קידושין כ"ד ב'. ולפיכך פסק הר"מ הנ"ל שלא כבבא שלנו כאן (בבלי כ"ו ב'), עיין בכ"מ במקומו ובמיוחסים לר"י הזקן בקידושין שם. והראשונים כאן ושם משתדלים ליישב את הסוגיות, אבל המחזור הוא שהסוגיות חולקות. ובח"ד כאן כתב: והך בבא קמיתא דהכא בתוספתא י"ל דהיינו כי ההיא דרבה וכו'. ובס' יחסי תנאים ואמוראים הנ"ל, עמ' תנ"א פירש שהסיפא שלהלן מפרשת את הרישא "תני והדר מפרש" (וכן פירש בח"ד כאן). ועיי"ש שהעיר על מעשה ר"ג וטבי עבדו, וממנו מוכח שאפילו אם לא התכוון יצא לחרות, עיין מ"ש בתס"ר, עמ' 99.

76. היה רבו רופא וכו'. מכילתא דרשב"י הנ"ל, בבלי כ"ו ב', קידושין כ"ד ב'. ועיין מ"ש לעיל בסמוך.

שני זו ועקרה וכו'. כלומר, [רפא] שני זו. ובמקבילות: חתור שני וכו'.

77. רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו'. בכי"ו ישנה כאן השמטה ע"י הדומות והשלמתי ע"פ דוכי"ע.

78. אם אמר לאחר לעשות לו כן וכו'. הלכה זו פשוטה היא. ואעפ"י שיש כאן מצוה לרפא, ורבו הרופא שעשה שליח הרי שלוחו כמותו, מכל מקום יכול לומר לו לתיקוני שלחתיך. הנהו נגד עינו ואינו רואה וכו'. מכילתא משפטים פ"ט, עמ' 279, מכילתא דרשב"י שם כ"א, כ"ו, עמ' 177, ירושלמי כלאים פ"ח ה"ב, ל"א ע"ג, בבלי כאן צ"א א', צ"ח א', קידושין כ"ד ב'. ופירש"י ועוד: כנגד עינו. הכהו בכותל כנגד עינו של זה. וכן מוכח מן הירושלמי הנ"ל שנתנו את הטעם מפני שהוא יכול לברוח, ומכאן שלא נגע בו, עיין מ"ש ע"ז להלן בסמוך. ובמכילתא הנ"ל: את עין עבדו. שומע אני אפילו העלת חורור,⁸⁶ תלמוד לומר ושחתה, לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה, מכאן אמרו טפח על עינו וסימהו, על אזנו וחרשו יוצא בן חורין דברי רבי חנינא בן גמליאל, שנאמר וְכִי יִכּוּ אִישׁ עַד שִׁיעֶשָׁה מַעֲשֶׂה. ודורשים מפסוק זה שני דברים, מ"את עין", עד שיעשה מעשה, ומאת "ושחתה" שהעבד אינו יכול להשתמש כלל בעינו, כלהלן בסמוך: הכהו על עינו וכהתה. וכן במכילתא דרשב"י הנ"ל: את עין. יכול כיון שהכהו על עינו (כלומר, ועדיין רואה בה קצת) יהא יוצא בן חורין, ת"ל ושחתה. יצא זה שלא שחת. יכול אפילו הכהו כנגד עינו ואינו רואה, כנגד אזנו ואינו שומע, ת"ל את עין עד שיכהו על עינו.

79. שני' הכהו עד שיעשה בו מעשה. בכי"ע: שני' והיכהו וכו'. ובתוספות כאן צ"א א', ד"ה לא, מעתיק בשם התוספתא שנאמר והכה וכו'. ולפי גירסא זו הכוונה למשפטים כ"א, י"ז: והכה איש את רעהו, ולמדים שן ועין מנזק, ואם בנזק אינו חייב אלא בעושה מעשה בגופו כל שכן בשן ועין (עיין בבלי כאן כ"ו ב'). וכן באמת בירושלמי כלאים הנ"ל: תפס בו הרי זה חייב. ובבבלי כאן צ"א א' (אחרי הברייתא שלנו): כדתניא וכו' אחזו ותקע באזנו וחירשו חייב. ומשווה הבבלי חירות בשן ועין לניזקין. ועיין לעיל פ"ו הט"ז.

ולעצם העניין העירו בתוספות הנ"ל שבתוספתא כאן מפורש שמטעם גזירת הכתוב אתיין עלה, אבל בבבלי אמרו שהוא פטור "משום דאמרינן הוא ניהו דאבעית נפשיה". וכן בירושלמי

58 אחרת היה אומר דתניא בתוספת וכו', כסיגנונו בכל מקום שמציין למקור הברייתא שהביא הבבלי.

59 עיין תוספות בכורות ל"ח ב', ד"ה וסימנך, ומ"ש לעיל שבת, עמ' 116.

כלאים הנ"ל לא נזכר הפסוק שהביאו בתוספתא ובמכילתות הנ"ל. ובאמת אין הבדל בין הטעמים, שאין אדם ניזק וודאי מן הקול אלא כשנשאר עומד נגדו, אבל אם מיד כשיצא הקול זו ממקומו והתרחק ממנו לצדדין, או מנגדו, אפשר מאד שלא ינזק. ובנידון דידן הוא ניזק משום שנבהל ונשאר עומד במקומו, ולפיכך "הוא ניהו דאבעית נפשיה". וכן בירושלמי הנ"ל: טיחה כנגד עינו וכו' לא יצא לחירות וכו', שהוא יכול לברוח וכו' תפס בו הרי זה חייב (כלומר, בניזקין). וכע"ז בבבלי הנ"ל, מכאן שכל הפטור הוא משום שלא אחז בו, ויכול היה לברוח, כלומר מפני שלא עשה מעשה בגופו. ובריי"ף קידושין פ"א ס' תקצ"ח: כיון דבר דעתא הוא וכו'. אבל עיין ביש"ש פ"ח ס' ל"ט מ"ש על התוספתא כאן. ועיין בח"ד.

79—80. על עינו ואינו רואה וכו'. כלומר, אעפ"י שבחוץ אינו ניכר שום דבר, יצא

לחירות.

80. הכהו על מוחו וכו'. כלומר, אעפ"י שלא הכהו לא על עינו ולא כנגד עינו, יצא

לחירות.

81. על עינו ויצאו בנות מלך וסימא את עינו וכו'. וכ"ה בכי"ע. אבל בד

חסרות המלים "על עינו", ולפי זה דבוקה בבא זו לרישא: וירדו מים וחיפו את עינו ויצאו בנות מלך, כלומר, ע"י המים שחיפו את עינו. וכנראה שהנכון כלפנינו, כלומר, ע"י ההכאה יצאו בנות מלך, אם סימא את עינו יצא לחרות, ולפנינו שתי הלכות. הראשונה שאעפ"י שלא הכה על עינו ממש, והשנייה אעפ"י שלא נסתמא ע"י ההכאה ממש, עיין להלן. ומוצא של המלה "בת מלך", לא נתברר לי. ועיין מ"ש קרויס בתוספות ערוך השלם, עמ' ק"י, ערך בת חורין וערך בת מלך, ובספרות שציין שם.

ובמילון ערבי למלים בתוספתא (עיין מ"ש במבוא לח"ו עמ' ט"ו): בנת מלח צבי (ובין

השורות תלויה עוד יו"ד, כלומר, קרי: צבי) אלעין.

וכל המפרשים הסמיכוה ל"בת מלך" שבבבלי שבת ק"ט א', ומשמע משם שהיא רוח רעה

השורה על העין, ולא בארו כלל מה עניינה לנדון שלפנינו, או שראו סתירה מכאן.

ברם אצל הקדמונים היתה רווחת אמונה שלפעמים אין בידי ההכאה כדי להזיק, או להמית, אבל מזיקים משתמשים בהזדמנות של ההכאה ומשלימים את הנזק עד הסוף. וכן אמרו במדרש איכה רבה פ"א, ג', הוצ' בובר עמ' 64: והא מזיקא קאי[ם] בתוך טעין קטיא דפרולא ואת מחי בהדא, והוא מחי ליה בההיא, ומת. וכע"ז גם במדרש במ"ר נשא פ"ב, ג'. ומלמדת התוספתא בסיפא שהעבד יצא לחרות, אעפ"י שלא נסתמא אלא על ידי בנות מלך שהופיעו בשעת ההכאה. אבל קשה להניח שאמונה זו היתה רווחת גם בא"י, והשתמשו בה הלכה למעשה.

81—82. הכהו על עינו וכהת וכו'. בבלי קידושין כ"ד ב'. ועיין מכילתא ומכילתא

דרשב"י שהעתקנו לעיל שורה 78, ד"ה ובמכילתא הנ"ל.

83. היתה עינו כהה וסימא וכו'. בבלי הנ"ל.

84—85. החובל בחבירו, ומת החובל וכו'. כל הברייתא באו"ז ב"ק ס' שפ"א,

כ"ט ע"א, בשם ספר חפץ, גליון. ועצם ההלכה פשוטה, שהרי ניזקין גובין מן המשועבדים, ומכל שכן מן היורשים, עיין לעיל כתובות פ"ב ה"ב ומקבילות ומ"ש לעיל שם, עמ' 210. ועיין ירושלמי חגיגה פ"ה ה"א, ע"ו ע"א, גיטין פ"ג ה"ז, מ"ה ע"א ומקבילות, בבלי קידושין י"ג ב' ומקבילות שצוינו שם. ועיין בבלי ב"ב קע"ה ב' (ומקבילה) ולעיל פ"ו ה"ג.

מת הנחבל, יתן ליורשיו. ס' חפץ הנ"ל. ועיין בח"ד שהביא מכאן ראייה לשיטת

הראב"ד פ"ה מה' חובל ומזיק ה"ו, ולשיטת הר"מ הוא מפרש שעמד בדין.

85—86. הנחבל, בין שיש שם טענה ובין שאין שם טענה וכו'. גליון ס'

חפץ הנ"ל. ובשו"ת לקדמונים כ"י ששון (אהל דוד, 199 רע"א): וששאלתם על מה שאמרה התוספתא הנחבל בין שיש שם טענה וכו'. וחבל שלא העתיק את כל התשובה. וברייתא זו לא הובאה בשום

מקום בתלמודים, והיא כסתם משנתנו בשבועות פ"ז מ"ג שאינה מחלקת, ועיין מ"ש להלן בסמוך.
 86—87. ר' יהודה היה קורא אותה כאי, כל זמן שהן חובבין וכו'. ולהלן שבועות פ"ו ה"ב: היה קורא אותו הכאבין, כל זמן שהן חובבין וכו'. ובד: קורא אותה הכא כאי, כל זמן שהן חובבין וכו'. ולהלן שבועות הנ"ל: היה קורא אותו הכא כאי, כל זמן שהן חובבין. ובכ"ע כאן: היה קורא הכאב (נוקד על המלה בראשה ובסופה) כל זמן שהן חובבין. ובשבועות הנ"ל: היה קורא אותה חביבאי כל זמן שהן חובבין וכו'. ובירושלמי שבועות פ"ז ה"ג, ל"ז ע"ד: היה קורא חבטי כל זמן שהן חובבין (בדפוסים מטושטשים הכ"פין, אבל בכ"ל ברור) זה בזה. והנה הגירסא "חוככין" היא מקוימת ע"י רוב הנוסחאות (והיא מסתייעת קצת מן הלשון "זה בזה"), ולפ"ז מסתבר לקיים את הגירסא "חכאכ"י" (או מעין זה). ור' יהודה חולק על הת"ק והוא קורא לחבול "חכאכ"י, כסיגנונו בכמה מקומות,⁶⁰ והוא סובר שדווקא אם חוככים זה את זה ויש שם איזו טענה, נשבע הנחבל ונוטל, אבל בלי זה אם הוא כופר הכל, ולא היה שום דין ודברים ביניהם, אינו נשבע ונוטל. ובכלל זה כמובן הוא גם הודאה במקצת, שיש שם טענה, והוא כדעתו במשנתנו בשבועות פ"ז מ"ג הנ"ל.⁶¹ ולהלן בתוספתא שבועות, וכן בירושלמי שם, לא הובאה הרישא כאן, ודברי ר' יהודה נסמכו למשנתנו שם.

וכבר העירתי בתס"ר במקומו שבספר חפץ שהעתיק את התוספתא דלג על דברי ר' יהודה, והוא מפני שאין הלכה כמותו.

87—88. היה נשוך מקום שאין יכול לישוך וכו'. ירושלמי הנ"ל. ועיין בבלי שם מ"ו ב' (בשם שמואל).

88. לאחר זמן זה או' חבלתה וכו'. גליון ס' חפץ הנ"ל, ירושלמי הנ"ל. ופירושו שאינו נוטל בשבועה אלא אם ראוהו נכנס שלם, ומיד יצא חבול, אבל אם לא ראוהו מיד שיצא הרי היא כשאר הטענות. ולא נתבאר כאן מהו לאחר זמן,⁶² משום שפשוט הוא שאם עבר זמן כדי שאחר יהא שם, יש לחשוש שאחר חבל בו. ופשוטה היא, ומשום כך לא הביאה שאר הפוסקים. ועיין בפ"מ בירושלמי הנ"ל, ופירושו דחוק.

89—90. החובל בחבירו, אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל וכו'. במשנתנו ספ"ח מבואר שהחובל אינו נמחל לו עד שיבקש מחילה מן הנחבל. ואם בקש, עליו למחול לו, ולא יהא אכזרי ומביאה משנתנו ראייה מאברהם שבקש רחמים על אבימלך. והתוספתא מוסיפה שהנחבל צריך למחול לחובל, אעפ"י שלא בקש ממנו מחילה, ולא עוד שצריך להתפלל עליו.

ובס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך רב יוסף בר חבישמיא מביא את הברייתא שלנו בשם תוספתא ב"ק [פ] י"ג אבות ומוסיף: וכולה מתניתא גרס' לה בירושלמי פ' החובל וכו'. ולפנינו בירושלמי נשמטה הברייתא. אבל בשרידים מן הגניזה נשתמר חלק גדול ממנה. ובילקוט סוף איוב רמז תתקכ"ח נעתקה כל הברייתא בשם תוספתא דהחובל. ועיין רוקח סוף סי' רי"ד וסי' רי"ח, סד"ה ערב יום הכיפורים.

93. בהתפללו בעד רעהו. עיין בבלי צ"ב א' ובמדרשות שנביא להלן.
 ר' יהודה אומ' משם רבן גמליאל וכו'. ילקוט וס' יחסי תנאים ואמוראים הנ"ל, ירושלמי פ"ח ה"י, ו' ע"ג. ובס' הנר לר"ז אגמאתי, 40 ע"ב: בתוספתא בבא קמא דנזיקין ר' יהודה משום רבן גמליאל הרי הוא אומר וכו' (כלפנינו). אמ' ר' יוסי הדא דתמר בשלא הוציא שם רע וכו'.

60 עיין מ"ש לעיל ח"ד, יומא, עמ' 718, ד"ה נמצאנו.

61 ועיין בח"ד שמביא מכאן ראייה לשיטת הרמ"ה שהביא בטחו"מ סוף סי' צ'. אבל הוא בעצמו הרגיש שיש לשאול למה כר' יהודה, שלא כת"ק. ועיין גם במה"פ שבועות שם, ד"ה ראוהו זורק, ודבריו תמוהים, ופירושו בירושלמי הוא דוחק דוחקין, ויתבאר אי"ה במ"א.

62 עיין לעיל גיטין פ"ב ומ"ש לעיל שם, סוף עמ' 814 ואילך. גדה פ"ג ה"ו ובתס"ר שם, ריש עמ' 262.

והוסיף ע"פ הירושלמי, ועיין מ"ש בתס"ר עמ' 99. ועיין בס' חסידים סי' קל"ח, הוצ' מק"ג, עמ' 63. ועיין ספרי ראה פיס' צ"ו הוצ' רא"א פינקלשטיין, עמ' 157, בבלי שבת קנ"א ב', מכילתא לדברים במדרש תנאים, עמ' 71, תנחומא בומר וירא סי' ל', נ"ב ע"ב, פסיקתא רבתי פסיקתא ל"ח, קס"ה ע"א, ובשאר הציונים בספרי ראה הנ"ל.

95. ה כ ה ו ב א ח ר י ד ו ו כ ו . ב ה ג ב"ק, ד"ן פ"ח ע"ג, ד"ב, עמ' 250 (ושם בטעות : ב א ת ת ידן), שאילתות כ"י ששון (אהל דוד 116 ע"א), תורתן של ראשונים של הורוביץ ח"א, עמ' 31, (ושם : בלוח, ב א ר ר , בנייר וכו'). ובהגה"מ סוף פ"ג מה' חובל ומזיק, דפוס קושטא רס"ט : אחד באחד (צ"ל : באחר) ידו בעור בנייר וכו', ועיין ערוך ערך תקע ב'. ובאו"ז ב"ק סי' ש"ע, כ"ח ע"ג, בשם ס' חפץ : הכהו בנייר בפנקס וכו'. ובמדרש רבתי סוף נח, עמ' 67 : תניא הכהו בא' ידו, בעורות שאינן נעבדין וכו', כל הברייתא. ובילקוט המכירי תהלים, ג' כ"א, ח"א עמ' 26 : תוספתא דנשים הכהו בא' ידו וכו'. ועיין תו"כ סוף אמור פ"כ ה"ד. ועיין תס"ר, עמ' 100.

96. נותן ארבע מאות זוז. כמשנתנו פ"ח מ"ו : לאחר ידו, נותן לו ארבע מאות זוז. 96—97. ולא מפני שמכה של צער וכו'. ס' הנר לר"ז אגמאתי 7 ע"ב, מיוחס להר"ש בתו"כ סוף אמור, ק' ע"ג.

99. וכשם שחייב על נזקי חבריו, כך הוא חייב על נזקי עצמו וכו'. עיין במשנתנו פ"ח סמ"ו ובבבלי צ"א א'—ב'. ונחלקו הראשונים אם הוא מדאורייתא, (עיין בה"ג ריש ה' שבועה ד"ו, קט"ו רע"ג, ד"ב, עמ' 482, שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרט"ז), או דרבנן, (עיין ר"מ פ"ה מה' שבועות הי"ז וסייעתו). ועיין מ"ש להלן, ד"ה ונחלקו.

99—100. הוא עצמו שרק וטס בפניו כנגד חבריו וכו'. בד : הרק וטס בפניו כנגד חבריו. ובכ"ע : הוא עצמו שרק וטס בפני חבריו, כלומר שטס בעצמו בפני (דהיינו במעמד) חבריו. ובס' חסידים הוצ' מק"ג סי' קס"ד, עמ' 68, גרס כגירסת הדפוס כאן. אבל בהוצ' בולוניה סי' תרע"ו : הוא עצמו שרק וטס בפני עצמו. ובד"ח שם : סר ק ו ס ר ט בפני עצמו. וכאן מפורש שאפילו בבשת אסור לבייש את עצמו. ועיין מ"ש בח"ד. ועיין בבראשית רבתי, עמ' 67, הנ"ל. ואשר לגירסא "טש" עיין מ"ש לעיל ח"ה (ביצה), סוף עמ' 986 ואילך. ^{אוצר החכמה}

100. מתלש בשערו. כ"ה בד ובכ"ע. ולפנינו בטעות "ונתלש" (המ"ם נתפרדה לוי"ו ונו"ן). ועיין בח"ד, ומ"ש להלן ד"ה מתלש.

מקרה את כסותו וכו'. עיין בבלי צ"א ב' ובגליון שם.

101. פטור מדיני אדם וכו'. נשנה אגב גררא של חייב דיניי שמים, ועיין בתוספות צ"א ב', ד"ה החובל.

101—102. שנ' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. וכאן מפורש שהכוונה גם לחבלה ולא למיתה בלבד, כבבלי צ"א ב', אבל סתם התלמוד דחה את הראייה מן הפסוק : ודלמא קטלא שאני, ועיין מה שהאריך בעניין הגרי"פ פערלא בבאורו למה"מ לרס"ג, ח"ב לאווין, מ"ז מ"ח. ונחלקו הראשונים אם אדם רשאי לחבול בעצמו בשעת הצורך, עיין בתוספות צ"א ב', ד"ה אלא, וביש"ש פ"ח סי' נ"ט, ועיין להלן בסמוך, ד"ה אבל בתוספתא. וכשם שנחלקו אם אדם רשאי למסור את עצמו למיתה כדי שלא יכשל בעבירה,⁶³ הוא הדין בחבלת איברים.⁶⁴ ולפנינו מדברים לשעבר, אפילו אם אדם רוצה לענוש את עצמו בעד עבירה.⁶⁵ לקטוע את האיברים שלו, אסור. ואף שגם במיתה מצאנו יוצא מן הכלל, עיין בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד, ל"ב ע"ב, ומקבילות, אין

63 עיין במגן אבות למאירי סוף עניין י"ט, עמ' פ"א, וביש"ש הנ"ל (בפנים), והדברים ידועים.

64 עיין במעשה של ר' מתיא בר חרש בתנחומא הוצ' בומר, הוספות לפרשת חוקת, ובהערה שם. וכ"ה בילקוט בראשית רמז קס"א בשם מדרש, עיין בהוצאת ר"ד היימן, עמ' 848, הערה 60.

65 כתפילת ר' נחום איש גז' בירושלמי סוף פאה, כ"א ע"ב, ומקבילה ובבלי תענית כ"א א', ופשיטא שתפילה לחוד ומעשה לחוד.

מביאין ראייה מאגדות וממעשים ב"קצרא". ועיין בבלי תענית כ"א א' (ומקבילה בכתובות), אבל בירושלמי כתובות פ"ו ה"ז, ל"א רע"א (ומקבילה בקידושין פ"א) חסרה המלה וטבענא,⁶⁶ ופשיטא שאין שם אלא מליצה, והרבה כיוצא בזה באגדות.

102. ר' שמעון בן לעזר אמ' משם ר' חלפאי וכו'. בבלי שבת ק"ה ב'. ועיין אבות דר"ן פ"ג, הוצ' שכטר, ח' ע"א, נו"ב פ"ד, ח' סע"ד. ועיין בהוספות שם ס"ט ע"א ופ"ד רע"ב.

103. מתלש בשערו. בבבלי ובאבות דר"ן הנ"ל חסר. ועיין ח"ד.

105. שכך היא עבודתו של יצר הרע. עיין במקורות הנ"ל ובבלי נדה י"ג ב'.

105—106. האומר סמא את עיני שמזקתני וכו'. בתוספתא בכל הנוסחאות הגירסא היא: פטור. אבל בירושלמי בספ"ה, ו' ע"ג, הגירסא היא: חייב. על מנת לפטור חייב. ולפ"ז הברייתא שבירושלמי מוסיפה על משנתנו בסוף פירקין רק את המלה "שמזיקתני", (כפירוש בעל פ"מ), ומפרשת שדין משנתנו הוא אם אפילו רוצה לקטוע את ידו מפני שהיא מזיקה ומצערת אותו. והטעם הוא שאסור לאדם לחבול בראשי איברים שלו רק מחמת צער גרידא, אם אין כאן סכנת נפשות. ואם אסור לו לעשות כן, אף חברו אסור לו לשמוע לו. ואפילו אם אמר בפירוש ע"מ לפטור חייב, עיין בירושלמי ובבבלי במקומו, ודינו כדין אומר הרגני, שהוא רוצח ממש. אבל יש מן הראשונים שסוברים שאפילו בראשי אברים פטור בעל מנת, עיין שטמ"ק ומאירי, עמ' 270.

אבל בתוספתא לא נזכר כלל "ע"מ לפטור", משום שהיא חולקת וסוברת שבמקום כאב וצער מותר לו לחבול באברים שלו, וממילא אם אחר עשה כן ברשותו פטור. ועיין מ"ש לעיל בסמוך, ד"ה ונחלקו. ואשר לירושלמי עיין מה שפירש בו בהגהות יפה עינים ד"ה יש הן. ובכיר"ז הגירסא היא כלפנינו. ועדיין צ"ע בפירושו.

106—107. אנסוהו גויים, ונטלו ממנו של חברו, בפניו פטור, הוא נטל ונתן להן הרי זה חייב. בד: ונטלו ממנו בפניו פטור. ובכ"ז ע' כלפנינו (אלא שם: ממנו). ושמא צ"ל לפנינו: נטלו ממנו [ממנו] של חברו וכו'. וכן בירושלמי בסוף פירקין: תני ישראל שאנסוהו גויים ונטלו ממנו ממון חברו בפניו פטור וכו'. ולפי פשוטה של הברייתא מדברים במציאות שהיתה רווחת בא"י באותו זמן, והיינו פקידי המלכות שהיו חומסין וגזולין,⁶⁷ ולא היו תופסין את כל הרכוש אלא סכום ידוע, עיין מ"ש לעיל ח"ז (גדרים). עמ' 418, ואילך. והאנסים הללו תפסו חלק מרכושו בפניו,⁶⁸ ואם היה אומר לאנס אין רכוש זה שלי, היה לוקח מן המפקיד, פטור, ואינו נידון כאילו יכול להציל, משום שאינו מחוייב לפדות את ממון חברו בממונו, אבל אם בא האנס, ונטל הוא ונתן בידו את רכוש חברו חייב, משום שמציל את ממנו בממון חברו, חייב לשלם. ונראה שאם בא האנס סתם, והראה בעצמו את רכוש חברו, דינו כאילו נשא ונתן ביד, כשיטת רבא בבבלי ק"ז א'. ועיין מ"ש להלן, סד"ה וכמה מן הקדמונים.

ברם בבבלי ק"ז א': דתניא ישראל שאנסוהו גויים והראה ממון חברו, פטור, ואם נשא ונתן ביד חייב. ובס' הנר לר"ז אגמאתי 57 ע"א: דתניא בתוספתא בבא קמא בנזיקין ישראל שאנסוהו גויים והראה וכו'. וכן בריקנטי סי' תע"ג: אמרינן בתוספתא ישראל שאנסוהו גויים והראה ממון חברו פטור, ואם נשא ונתן ביד וכו'. וסברו הראשונים שהיא היא הברייתא בבבלי היא היא התוספתא. אבל מלשונה של הברייתא בבבלי נראה כפי שפירשו הראשונים שהאנס לא תפס את הממון, אלא אנסוהו לתת ממון, והראה על ממון חברו. ונחלקו הקדמונים מה דינו ביחדו לו את

66 ואינה גם בכ"מ בבבלי תענית.

67 ולעתים קרובות יותר מחוקי המלכות האכזריים.

68 שהרי אם תפסו שלא בפניו דינו כשאר אנסים, ואפילו אם היה שומר שכר פטור.